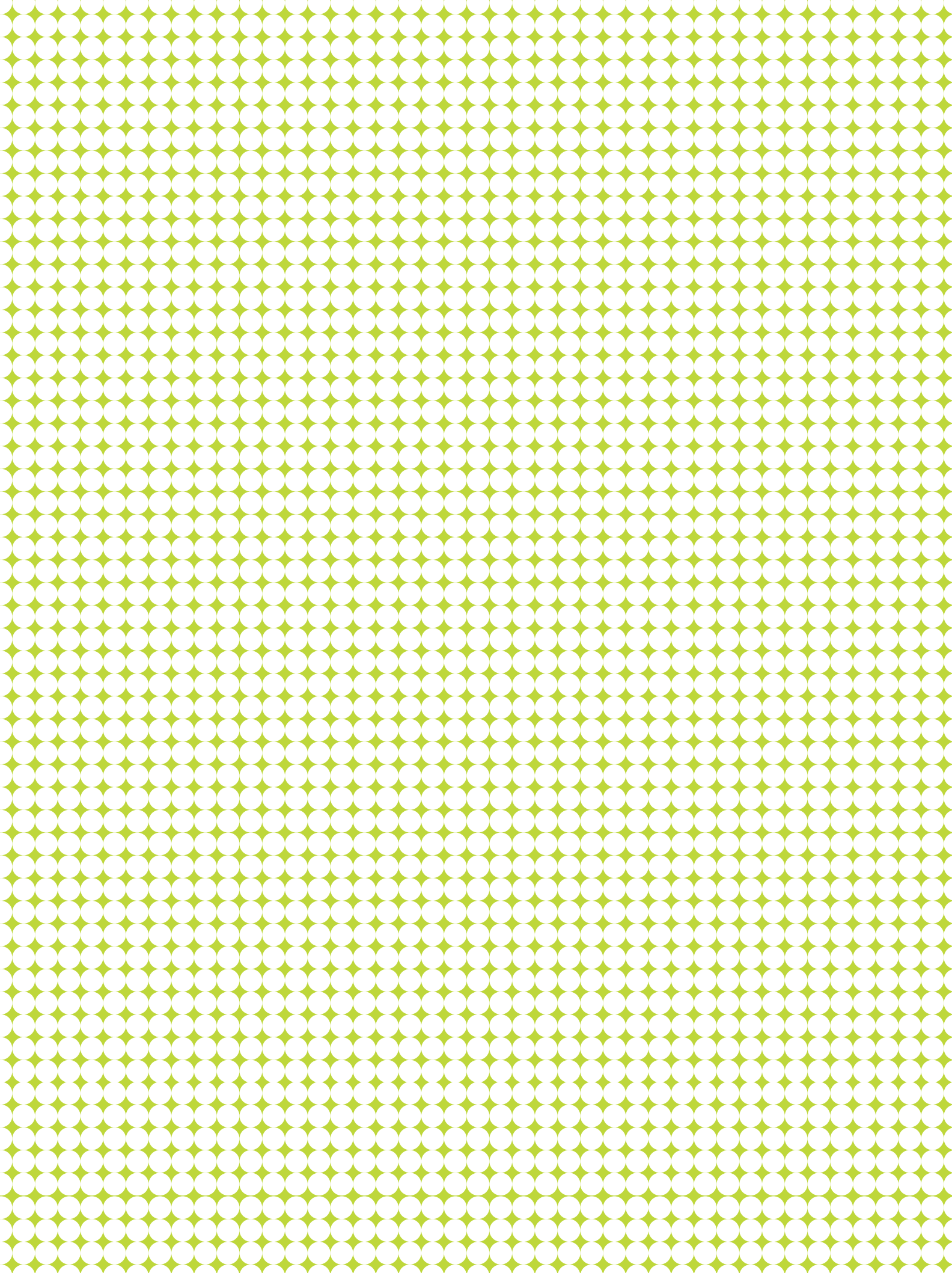

1

PERIODIEK VAN HET NATIONAAL ONDERWIJSMUSEUM
EN DE VERENIGING VAN VRIENDEN
1E JAARGANG / MAART 2006

KWEEKSCHOLEN

1
1
S
S
1
1
Z

Inhoud

- 2 De eerste *Lessen* / 3 Van de redactie
4 Kwekelingen en de mythe van Meppel
Mineke van Essen / 14 'School Vet Gezond!'
Asha Dijkstra / 19 Leesles Congo's avonturen
Frits Huiskamp / 22 Sporen van scholen
Latijnse school in Nijmegen Bert Stilma /
26 Digitales Huis van onderwijs
Hans de Frankrijker / 27 Recensies *Kind van
de toekomst*, Baggerman & Dekker
Trudie de Bruyn / 41 Fotoalbum Kweekscholen

Museumnieuws:

- 28 Collectie Wesseling Hans van de Beld /
31 'Van kind tot burger' Trudie de Bruyn /
32 Agenda / 32 Signalement / 33 Kort
nieuws / 34 Nieuwe aanwinst /
35 Bijzondere aanwinst / 36 Vrienden
van het Onderwijsmuseum / 37 Vitrine

De eerste Lessen

Wij, de voorzitter van De vrienden van het Nationaal Onderwijsmuseum en pasbenoemd directeur van het Onderwijsmuseum, voelen ons zeer vereerd het nieuwe tijdschrift *Lessen* onder uw aandacht te mogen brengen. Er is het afgelopen jaar 2005 heel wat werk verzet om dit tijdschrift een mooie vorm en een goede inhoud te geven. Een uitstekend draaiende redactie van het tijdschrift *De school anno*, in 1982 begonnen als periodiek van de vriendenvereniging, heeft in goede samenwerking met het bestuur van de vereniging en het museum hard gewerkt om dit nieuwe blad een aansprekend gezicht te geven.

De redactie, uitgebreid met een medewerker van het museum, heeft met veel enthousiasme en inspiratie de handen uit de mouwen gestoken om *Lessen* een goede start te geven. *De school anno* zal herkenbaar blijven in de nieuwe opzet, met name in de inhoudelijke artikelen over de geschiedenis van het onderwijs. Het Onderwijsmuseum heeft in *Lessen* een goed middel om nieuwe aanwinsten onder de aandacht te brengen en

lezers een kijkje te geven in het vele materiaal dat het heeft, maar niet altijd te bezichtigen is. Deze wederzijdse samenwerking, de expertise van de redactie en het museum dat het bronnenmateriaal heeft, belooft veel goeds voor de toekomst. Met de vaste rubrieken van het museum zal het tijdschrift *Lessen* in de museumwereld en in het onderwijsveld een bijzondere plaats kunnen gaan innemen.

In een grotere oplage dan voorheen zal het tijdschrift vier keer per jaar verschijnen. Het richt zich op een breed lezerspubliek met een actuele en historische interesse voor ontwikkelingen op het gebied van onderwijs en opleiding. We gaan er van uit dat wij vanaf nu u mogen gaan rekenen tot onze trouwe lezerskring.

Tijs van Ruiten, directeur Nationaal Onderwijsmuseum

Gerrit Visser, voorzitter Vereniging Vrienden van het Nationaal Onderwijsmuseum

Van de redactie

Welkom oude en nieuwe lezers van *Lessen*. Oude lezers zijn leden van de vereniging van Vrienden van het Nationaal Onderwijsmuseum, die haar periodiek *De school anno*, kortweg *DSA* uitgaf. Zij krijgen voortaan *Lessen* in de bus, deels als een voortzetting van *DSA*. Elders in dit nummer vindt U meer over deze vereniging en haar activiteiten. Dit tijdschrift wil echter meer zijn dan een verenigingsblad. *Lessen* is ook een museumkrant, zoals vele musea er een hebben. Het voordeel daarvan is dat meer dan voorheen ingespeeld kan worden op de rijkdom aan materiaal en activiteiten van het onderwijsmuseum. Maanden van voorbereiding gingen vooraf aan wat nu voor u ligt. Wij willen het tot een visitekaartje maken van het museum. Vandaar dat kosten noch moeite zijn gespaard om *Lessen* voor een breed publiek aantrekkelijk te maken en om het een hoogwaardig blad te laten zijn.

Redactie

De redactie is deels samengesteld uit personen die eerder *DSA* verzorgden, aangevuld met enkele nieuwe. De langste staat van dienst heeft Hans de Frankrijker, historisch pedagoog en hoofd van het departement Pedagogische Wetenschappen van de Universiteit van Leiden. Bert Stilma, oud docent aan een lerarenopleiding, is eveneens al lange tijd aan *DSA* verbonden en een van de trekkers van *Lessen*. Andere redactieleden zijn Marry Remery, oud-inspecteur bij het basisonderwijs en Trudie de Bruyn, voormalig docent geschiedenis. Ondergetekende blijft hoofdredacteur; zij is als historisch pedagoog werkzaam aan de Vrije Universiteit. Jacintha van Beveren, onderwijs-socioloog, vertegenwoordigt samen met Marry Remery het bestuur van de Vrienden in de redactie. De inbreng van het museum bestaat voorlopig uit de persoon van de directeur Tijs van Ruiten. Marja Hoekstra, grafisch ontwerper, staat garant voor het grafisch ontwerp en de vormgeving van *Lessen*. *Lessen* moet niet alleen inhoudelijk goed zijn, maar ook degelijk en aantrekkelijk uitgevoerd, zo is ons streven.

Rubrieken

Elk nummer begint met een hoofdartikel en een of meerdere kortere artikelen. Wie zijn pennenvruchten hier opgenomen wil zien is welkom, met inachtneming van de auteursrichtlijnen in het colofon. Doorgaans zal er ook een bijdrage zijn die achter-

gronden biedt bij een van de tentoonstellingen in het museum. In het merendeel van de artikelen staat de tekst centraal.

Bert Stilma is de beheerder van de rubriek 'Sporen van Scholen' met artikelen over resten in onze huidige cultuur die terugverwijzen naar het onderwijs in het verleden. Dat kunnen standbeelden zijn, gevels en interieurs van oude schoolpanden, prenten en schilderijen. De rubriek 'Leesles' verzorgt door oud-redactielid Frits Huiskamp ontrukte oude kinder- en schoolboeken en hun schrijvers aan de vergetelheid. Hans de Frankrijker is beheerder van de rubriek 'Digitales'. Daarin komen artikelen over websites, die deze aandacht om onderwijshistorische redenen verdienen.

Medewerkers van het museum verzorgen de rubriek 'Museumnieuws' met berichten over activiteiten van en in het museum en artikelen over de collectie. In 'Signalement' brengen we nieuwe publicaties, tentoonstellingen, congressen en andere activiteiten onder de aandacht die iets met onderwijs te maken hebben. Wanneer nodig zal de Vereniging Vrienden van het Nationaal Onderwijsmuseum enige ruimte krijgen om zichzelf en haar activiteiten onder de aandacht te brengen.

Inhoud

De opzet van dit nummer staat min of meer model voor de volgende nummers. Het hoofdartikel is van de hand van Mineke van Essen, historisch pedagoog en hoogleraar Genderstudies aan de Universiteit van Groningen. Zij beschrijft in 'Kwekelingen en de mythe van Meppel' herinneringen aan wat toen nog de 'kweekschool' heette. Asha Dijkstra, de samensteller van de tentoonstelling 'School Vet Gezond!', verhaalt hoe langzamerhand de belangstelling voor de gezondheid van het schoolkind groeide bij beleidsmakers. Vroeger waren het bleekneusjes die extra zorg kregen, tegenwoordig juist corpulente kinderen. Onder 'Museumnieuws' brengt bibliothecaris van het Onderwijsmuseum, Hans van der Beld, een speciaal onderdeel van de collectie onder de aandacht.

We zijn als redactie natuurlijk benieuwd naar uw reacties op dit nieuwe tijdschrift. Deze kunt u, totdat *Lessen* een eigen site heeft, kwijt op de website www.deschoolanno.nl of natuurlijk op het redactieadres.

Marjoke Rietveld-Van Wingerden

Kwekelingen en de mythe van Meppel

Mineke van Essen

De kweekschooltuin

Er lag een bloementuin temidden der gebouwen
- Zon kwam er schaars, het gras was wel wat kaal,
De Drentse gronden zijn nu eenmaal schraal -
Maar met veel liefde hebben wij haar onderhouden.

Er groeide akelei en ook een hagewinde,
Die waren daar toevallig eens beland,
Een rij viooltjes bloeide langs de rand
En verder veel van 't geen wij langs de wegen vinden.

Daar zaten wij bijeen, bespraken idealen
En leunden tegen de kastanjeboom.
't Is lang voorbij en lijkt een schone droom
Waarvan men enkel nog fragmenten op kan halen

Wij leerden er elkaar de eerste wandelingen
Door kindertuin. En de gemeenschapszin
Die van dit spreken vormde het begin
Is wel de mooiste van mijn tuinherinneringen.

Toen onderwijzer Gerard Ravesloot in 1948 dit eufore gedicht in het gedenkboek van de Meppeler Rijkskweek-school liet afdrukken, lag zijn opleidingstijd nog maar een paar jaar achter hem. ¹ Duidelijk is dat zijn kweek-school-tuin veel meer verbeeldde dan een schrale plek voor akelei en hagewinde rondom een kastanjeboom. Maar alleen ingewijden wisten welke idealen hij bedoelde, of waarom van zijn herinneringen gemeenschapszin de allermooiste was. Daar, in het afgelegen Drentse land, had zich juist in zijn kweekschooltijd, tijdens de oorlogsjaren, iets heel bijzonders afgespeeld. Op eigen kracht en tegen de verdrukking in groeide er toen een haast paradijselijke kweekschool sfeer die Ravesloot en zijn circa zestig medeleerlingen tot grote hoogten opstuwde. Het begon met een bescheiden onderwijsexperiment, opgezet door de ambitieuze directeur Jelmer van der Meulen en zijn kleine corps van drie vaste docenten en een paar parttime vakleerkrachten, vlak voordat de Tweede Wereldoorlog ook Nederland bereikte. Wat hij voorzichtig omschreef

als een 'proef met gematigd klassikaal onderwijs', betekende eigenlijk het geleidelijk aan vervangen van het klassikale stelsel door een systeem van vrij en zelfstandig werken - een vernieuwingsideaal dat binnen de onderwijzersopleiding op dat moment nog nergens in de praktijk werd gebracht. Een welwillende kweekschool-inspecteur J.J. 't Hart gaf op 30 april 1940 zijn fiat aan het experiment: 'Er kan iets goeds uit groeien. Maar licht is de taak niet. Denk er om, dat U zich niet overspant.' Veertien dagen later raakte Nederland zijn onafhankelijkheid kwijt. Nog voordat het experiment begon, veranderde het daardoor al van karakter. Van een proeftuintje voor onderwijsvernieuwing evolueerde het, ongemerkt waarschijnlijk, tot een overlevingsstrategie.

Het is jammer dat 't Hart het resultaat van het experiment niet meer heeft meegemaakt omdat hij in 1942 overleed. Dat zou, afgaande op het verslag dat kort na de bevrijding het licht zag, zijn stoutste dromen hebben overtroffen. De kwekelingen, zoals de vijftien tot

'Verhouding tussen leraar en leerling werd kameraadschappelijk...'

De kweekschool van Meppel (privé collectie)

Berend Brugsma (Nationaal Onderwijsmuseum)

negentienjarige leerlingen van onderwijzersopleidingen destijds heetten, zetten zich zonder uitzondering volledig in en studeerden hard. De verhouding tussen leraar en leerling werd kameraadschappelijk en leerlingen gingen zich 'volkomen natuurlijk' gedragen. Zelfs notoire lastpakken toonden binnen de kortste keren alleen maar hun goede kanten, minderwaardigheidsgevoelens en faalangst verdwenen als sneeuw voor de zon. De zelfstandigheid nam toe, iedereen respecteerde elkaar en onderlinge rivaliteit kwam niet meer voor. Zo ontstond 'vanzelf een begin van een werkelijke schoolgemeenschap', schreef Van der Meulen. Het docentencorps oefende op het ontstaan van deze gemeenschapsgeest geen enkele invloed uit. Het groeide gewoon van binnen-uit, zo verzekerde Van der Meulen.

Ook de examenresultaten waren veelbelovend. Bij de eerste, die van 1943, slaagden alle veertien kandidaten - tien jongens en vier meisjes - voor de lagere akte, hun cijfergemiddelde bedroeg een zeven. De gecommitteerden prezen om strijd het kennisniveau en de denkracht van de kwekelingen. De meisjes hadden zonder uitzondering al eerder de akte k voor handwerken verworven. Zes van de geslaagden haalden binnen een paar maanden na het eindexamen ook nog eens een bijakte, bijvoorbeeld voor Duits of wiskunde. Dankzij het systeem van zelfstandig werken kregen deze 'uitblinkers' volop de gelegenheid om zich al op deze examens voor te bereiden terwijl ze nog gewoon op school zaten. Ook het moreel bleef ondanks alle oorlogsellende hoog. Na de bevrijding zag Van der Meulen bij de kwekelingen 'zoveel hechts, zoveel zuivers, zoveel 'echt-Nederlands', er kwam van binnenuit menig blijk van moed, van veerkracht, van toewijding... van 'groei-ondanks-alles'.' En een jongerejaars schreef over het kampvuur tijdens een studieweek in Havelte, aan het einde van het veelbewogen schooljaar 1944-45: 'Het was een indrukwekkend gezicht: rondom het vuur de door de vlammen wonderlijk verlichte gezichten en daarachter een ondoorgrondelijke duisternis. Binnen onze kring: licht en warmte; daarbuiten: duisternis en kou. En het is onze plicht, dit licht ook te laten stralen in de wereld buiten onze kleine schoolgemeenschap en de warmte van het vuur, dat in ons is, daar te brengen, waar het zo bitter nodig is.'²

Het verslag van het Meppeler kweekschool-experiment in bezettingstijd klinkt haast te mooi om waar te zijn. De toenmalige variant van het eenentwintigste-eeuwse 'nieuwe leren' bracht de kwekelingen rechtstreeks

naar de hof van Eden, waar de prestaties tot grote hoogte stegen, harmonie heerste en iedereen zich gelukkig voelde. Vroeger, maar ook op kweekscholen elders in het land, heersten heel andere toestanden, zo lijkt het verslag te suggereren. Maar was dat wel zo? Werd niet, zoals zo vaak gebeurt, het oude alleen maar als verwerpelijk afgeschilderd om het nieuwe te laten schitteren? Of - andere mogelijkheid - weerklonk misschien uitsluitend de bevrijdingseuforie? Ontstond hier, met andere woorden, alleen maar een 'mythe van Meppel'? Dit artikel volgt het spoor terug, op zoek naar uitingen van kwekelingen over hun opleiding van destijds. Uit de generaties aanstaande leerkrachten die mijn binnenkort te verschijnen boek over de geschiedenis van de opleiding tot onderwijzer(es) bevolken, selecteerde ik negen 'bekende Nederlanders', vier meisjes- en vijf jongenskwekelingen.³ Dit is hun verhaal.

Teleurstelling en 'verspilde energie'

Door de geschiedenis heen loopt een spoor van ongelukkige, of tenminste ontevreden kwekelingen. Dat begon eigenlijk al met Teunis Hofkamp, in zijn latere leven directeur van het Groningse doofstommen-instituut en lerarenopleider. Hij was in 1815 een van de eerste jongens die het voorrecht ten deel viel een dagopleiding voor onderwijzer te mogen volgen. En nog wel bij Berend Brugsma, de meest vooraanstaande Nederlandse pedagoog uit de eerste helft van de negentiende eeuw. De tienjarige jongen verwachtte er veel van:

'Dat vriendelijk gelaat, dat mij zoo innemend aankeek, en waarop ernst te lezen was, trok mij aan en boeide mij. Al gauw stelde ik vertrouwen in den nieuwen meester. Dat vertrouwen is ook nooit beschaamd geworden. Naarmate ik den man leerde kennen, won hij mijne liefde en hoogachting, die dikwerf steeg tot bewondering en eerbied. Zijn woord was spoedig een orakel voor mij, en wie het waagde, dat woord in twi-fel te trekken, daalde in mijne achting.' Maar met het al snel grootschaliger worden van de opleiding werd Brugsma ontoegankelijker: 'Het scheen', aldus Teunis Hofkamp, 'Brugsma's ijver nog meer aan te vuren en zijne nauwgezetheid te verdubbelen. De orde werd strikt gehandhaafd, en zelf een voorbeeld van strikte plichtsbetrachting, eischte hij gelijken ijver en nauwkeurigheid van ons kwekelingen. Onze vertrouwelijkheid met Brugsma werd er evenwel niet beter op; de

Jan Ligthart

Jan Ligthart (Nationaal Onderwijsmuseum)

'Onze kweekschool is een eigen wereld'

afstand vermeerderde, het ontzag nam toe en ik wijt het daaraan, dat het mij jaren lang niet wilde gelukken, dezelfde vertrouwelijkheid te gevoelen als vroeger.' ⁴

Teunis Hofkamp werd dus danig teleurgesteld in zijn verwachtingen. De meeste negentiende-eeuwse kwekelingen koesterden zulke verwachtingen niet eens. Zij kregen uitsluitend een deeltijdse opleiding: overdag assisteren op een lagere school, in hun vrije tijd normaallessen volgen en studeren voor het akte-examen. Die constructie leverde veel onvrede op. Nederlands' beroemdste schoolmeester-pedagoog Jan Ligthart begon in 1872 op twaalfjarige leeftijd als kwekeling: 'Heerlijk! Nu het me daar zo onverwacht werd voorgesteld, werd ik plotseling gewaar, dat er toch, volkomen onbewust, een grote liefde voor het onderwijzersvak in mij gegroeid was.' Maar wat viel het hem tegen. Het werk in de school 'bestond hoofdzakelijk uit commanderen en verbieden', iets wat de 'hartepedagoog' Ligthart vanaf het begin verafschuwde. Ook over de theoretische kanten van de opleiding was hij uiterst kritisch. Hij kocht:

'voor vijf cent een 'Beknopt overzicht van de vaderlandsche geschiedenis', voor tien cent een 'Kort overzicht van de algemene geschiedenis' van dezelfde schrijver en zo ook een 'beknopte rekenkunde, taalkunde, aardrijkskunde'. 't Waren dunne boekjes van 32 tot 48 bladzijden. De studiemethode bestond hierin, dat men de lesjes woordelijk uit het hoofd leerde en daarna opzei voor de lesmeester. Men kende dan al of niet zijn les. Daarmee was 't uit. (...)Verloren tijd en mislukte energie.' ⁵

Niet veel anders verging het Frederike S. (Van Balen-) Klaar, later een bekend feministe en na 1920 een van de eerste schoolinspectrices voor het kleuteronderwijs. Zij volgde in de jaren zeventig van de negentiende eeuw de normaallessen in Middelburg en werkte overdag als kwekeling op een elitaire meisjesschool:

'Te leeren viel hier niets. De gewichtigste bijdrage tot het onderwijs, die aan een kwekeling werd toevertrouwd, bestond in het uitwassen van vie-

ze sponsjes uit de sponzendoozen en in het zorgvuldige onderhoud van zeemenlapjes. Je schoot hier niets mee op, en ondertusschen verstreek de kostelijke tijd.' ⁶

Echt ongelukkig was de auteur Carry van Bruggen, die omstreeks 1900, toen ze nog Lien de Haan heette, vier jaren doorbracht op de deeltijdse normaalschool van Zaandam. Voor haar opleiding had zij nauwelijks een goed woord over: 'dáár heb ik niets geleerd.' ⁷ Haar negatieve ervaringen van toen verwerkte ze later in drie van haar boeken, *Heleen*, *De klas van 12* en *Eva*. ⁸ Opvallend heftig reageerde Heleen op de doem van generaties meisjeskwekelingen, de lessen voor de handwerkakte:

'Geen enkele les echter haalde het in afgrijselijkheid bij de Woensdagsche les in breien en naaien. Het gebeurde wel, dat haar vingers en lippen plotseling kil en wit werden, haar oogen dof, zoodat het werk haar uit de handen viel. Haar lijf sloeg dan in een stuip van rauwe wanhoop achteruit tegen de bank, ze keek radeloos naar de zoldering op. Al haar bloed raasde tegen dat peuteren op lapjes, ze klampte de handen, zette star de tanden opeen en weende kwaadaardig met heete keel, omdat iedereen baas was over haar en besliste wat zij doen en laten moest.' ⁹

Van Bruggens iets jongere collega-auteur Clare Lennart, pseudoniem van Clara Helena (Claartje) Klaver, koesterde minstens evenveel aversie tegen het handwerken. Zij ging niet, als Van Bruggen, op de een of andere obscure normaalschool, maar kreeg als een van de weinige Nederlandse meisjes een beurs voor de enige Rijkskweekschool voor Onderwijzeressen, te Apeldoorn. Hoe zij tussen 1914 en 1918 de sfeer op die prestigieuze 'meisjesweek' beleefde, valt af te leiden uit het eerste boek dat zij in 1935 publiceerde, de 'roman voor oudere meisjes' *De wijde wereld*. ¹⁰ Zo schetste ze de eerste kennismaking van hoofdpersoon Freddy met deze elitaire opleidingschool:

'Ze vullen de gymnastiekzaal: de nieuwtjes met meegekomen vaders en moeders, de meisjes van de hogere klassen, de leeraren, de huisdames. De zaal

'Goede oude normaalschool'

is versierd met groene planten. Er wordt gezongen door de meisjes. Het klinkt mooi. Dan beklimt juffrouw Meerdink, de directrice, het podium: groote, stevige voeten in keurige laaggelakte schoenen, die zich stevig en vast neerzetten, een groote, stevige vrouw, knap maar niet elegant, een sterk, blond gezicht met opvallend blauwe oogen. Ze spreekt de nieuwtjes toe en ja, deze kleine Freddy Rovaerts gedraagt zich al dadelijk niet helemaal correct, want de woorden van de imposante directrice dringen maar vaag tot haar door. Ze dwaalt af... Daar hoort ze de vlotte, prettige stem weer: 'En zoo vormen jullie nieuwtjes dan nu een deel van ons eigen wereldje, want onze kweek-school is een eigen wereld met eigen wetten en gebruiken, waar gelukkig altijd een goede geest geheerscht heeft en ik hoop en vertrouw, dat ook jullie - nieuwtjes - mee zult werken om dezen goeden geest te behouden. En dat jullie, evenals andere klassen vóór jullie onze kweekschool zult hooghouden en liefhebben.' Er gaat een golf van instemming door de volle zaal. Freddy voelt het. Ze voelt in deze woorden een dwang èn... een dreigement. Zóó moet jij ook denken, zóó moet jij ook voelen, precies zoo als al die andere kweekelingen vóór je gedacht en gevoeld hebben en anders... anders werpen we je uit. Iets dergelijks voelt Freddy vaagjes aan en ze staat als een kleine, koele rots in den stroom van enthousiasme.'

De lezer voelt het al, dat gaat slecht aflopen, Freddy werd er doodongelukkig. Pas het diploma gaf bevrijding, betekende voor haar de poort naar het echte leven, naar de wijde wereld. "t Was altijd net of je opgesloten zat, tusschen muren. Ik wil het alles zien, het heele leven zie je; niet maar zoo'n stukje.' ¹¹

Dromerige tevredenheid Maar lang niet alle oud-kwekelingen oordeelden zo negatief. De vermaarde kinderboekenschrijver W.G. van de Hulst bijvoorbeeld schreef over zijn normaalschooltijd rond 1890, toen hij op een zolderkamertje voor onderwijzer leerde:

'Goede, oude Normaalschool! In de praktijk was je vorming van de onderwijzers-in-hope, hoe Spartaans die bijwijlen ook zijn kon, doeltreffend De theoretische

ontwikkeling, die je meegaf aan je élèves, was in wezen eigenlijk een caricatuur van wat ze behoorde te zijn. Je richtte ze enkel en alleen af op de voor het examen nodig gebleken parate kennis. Je kòn ook niet anders. Je hebt je best gedaan. De kanke-raars, de ontevredenen, de mislukkelingen hebben eigen onmacht, eigen onwil, eigen traagheid in later studie jaren, die hen belette voort te varen in het leven, nimmer zelf willen zien. Ze hebben hun misère je tot een verwijt gemaakt. Dat is niet eerlijk! Wat wél eerlijk is?... Dat zovele eenvoudigen, maatschappelijk zwakken, die je dan toch maar de gelegenheid gaf wat te worden, waar andere opleidingsinrichtingen om financiële redenen ontoegankelijk waren, je in dankbaarheid gedenken. Goede, oude Normaalschool, de jongen van het zoldervenster zal je gedachtenis in ere bewaren.' ¹²

Ook onder aanstaande leerkrachten die destijds de mogelijkheid kregen een dagopleiding te volgen, kwamen tevreden en zelfs gelukkige kwekelingen voor. Een mooi voorbeeld uit het begin van de twintigste eeuw is de 'peeckel' Jan Ubink, een leerling van de rijkskweekschool te Deventer die later bekend zou worden als auteur van zowel belletrie als lagere schoolboeken. Met hoeveel respect en liefde beschreef hij zo'n tien jaar na afloop in *Het testament van mijn jeugd* zijn kweekschoolperiode. Ubinks diepste respect ging uit naar de geleerde aardrijkskundeleraar R. Schuiling. Nergens, aldus Ubink, 'hebben we beter gevoeld, dat de Kweekschool aan de spits der beschaving stond dan in het lokaal, waar we les kregen in de aardrijkskunde. Dat lokaal was voor ons de spiegel der wereld. Het was daar, dat onze jeugdige levensbeschouwing doortrokken werd van het intellectualisme onzer dagen en geenszins van haar lelijke eigenschappen. Onze gezichtskring werd er uitgezet, de panorama's werden er verrijkt en onophoudelijk werd er gearbeid aan de structuur van de chaos.' Aan de tekenlessen dankte Ubink 'de meest genotvolle dagen van mijn jeugd', de geschiedenisles leerde hem 'wat het betekent, een studie 'wetenschappelijk breed' op te vatten', de wiskundeleraar was 'de bekwaamste van allen'. Het 'pekelkastje', Deventer jargon voor de kosthuiskamer, even armoedig gemeubileerd als overal elders in Nederland, kreeg in

J. Lieftinck, ('juffrouw Meerdink'), directrice van de Apeldoornse onderwijzeressen kweekschool (privé collectie)

'Het ene lied na het andere'

De kweekschool van Deventer (Nationaal Onderwijsmuseum)

de verbeelding van Ubink een bohémienachtige glans. Met z'n vijven zaten hij en zijn vrienden er 'de godganse Zaterdagmiddag' op drie stoelen en rookten 'te zamen een half pond tabak' waarna de rook 'allengs snijdbaar' werd. Ze verdiepten zich er in de *Ideeën* van Multatuli, een sensatie die Ubink nooit meer zou vergeten.¹³

Tevredenheid klonk ook door in de woorden van Maharadja Soetan Casajangan Soripada. Casajangan, zoon van 'het eenige hoofd in de Bataklanden van dien tijd, dat op eenige ontwikkeling mocht bogen en dat door omgang met Europeanen veel had geleerd', was al in het bezit van een 'inlandse' (in Nederlands-Indië uitgereikte) onderwijzersakte maar slaagde door gebrek aan kennis van de Nederlandse taal niet voor het toelatingsexamen van de kweekschool. De Haarlemse directeur, P.H. van der Ley, accepteerde hem vervolgens tussen 1905 en 1906 als toehoorder. Casajangan vloeyde na afloop over van dankbaarheid:

'In Haarlem was de eerste kweekschool, waarop een zoon van een Volksstam - voor weinige jaren nog als 'onbeschaafd' beschouwd - de noodige kennis opdeed om met gunstig gevolg het onderwijzersexamen in Nederland af te leggen. Dat ik daarvoor slaagde, ik,

wiens land zoo ver, wiens taal zoo vreemd is, wiens opleiding zoo onvoldoende was geweest; dat dank ik naast de betrokken autoriteiten en den Leeraren in 't bijzonder den heer Van de Ley, die mij de helpende hand toestak, toen ik op het punt stond hopeloos te verdwalen.'¹⁴

Maar het allergelukkigste lijkt de schrijfster Rie van Rossum te zijn geweest, die rond 1920 kwekeling was op de Christelijke Kweekschool 's-Gravenhage. Ruim tien jaar later schreef ze een adolescentenroman over een examenklas waarin ze naar eigen zeggen de herinnering aan haar kweekschoolperiode had willen vastleggen.¹⁵ De harmonie spat van vrijwel elke pagina. Een hoogtepunt in het boek vormde een extra avondles van de vereerde en gevreesde physica leraar Kroon. Wachtend op de docent zat de klas in het schemerdonker rond de brandende kachel en tuurde saamhorig naar het rossige licht dat uit het pookgat kwam. Allemaal dachten ze aan Jan, hun muzikale klasgenoot die drie maanden eerder was gestorven. 'Over drie weken', peinsde Mien, '... was dit uit... Was je geen klas meer, stond je alleen... Dit... zoiets... dit zitten met z'n allen... dat kreeg je nooit weer.' Haast terloops begon de klas te zingen, het ene lied na het

andere, zong 'onbekommerd' door toen Kroon binnenkwam en durfde zelfs te vragen of er iets was wat hij graag wilde horen. Tot verbazing van de klas voegde hij zich in de sfeer van het moment:

'Dat vers ...', zei hij dan, peinzend, 'dat jullie laatst es zongen bij meneer Post. Is dat niet zo'n oud ding uit de Middeleeuwen, of zo.' Jo zette in, koel en zuiver: Ick wil mi gaen vertroosten, In Jesu liden groot... Puur en teder steeg de simpele, klagende wijs. De leraar knikte, en luisterde starend. Eindelijk zwegen ze, een stil en wonderlijk dromerig zwijgen. 'Kom,' zei de leraar dan, bruusk, en sprong van de bank. 'Nou aan de slag, jongens. Draai 't licht es op, Bonte!' Ze knipperden tegen 't schelle, witte schijnsel, en zochten dralend hun banken op. De betovering van het rossige pookgat was plotseling geblust, de rinkelend dichtschuivende gordijnen sloten de ruisende regen buiten. Maar in de klank van hun stem-

men en de glans van hun ogen bleef iets achter, de ganse avond door, van de dromerige tevredenheid van dit goede kwartier.'¹⁶

Mythe van Meppel? Teleurstelling of 'dromerige tevredenheid', ze hingen dus minder af van tijd of plaats dan van persoonlijke beleving. De kritiek van Jan Ligthart en Frederike van Balen-Klaar veranderde onder de handen van W.G. Van de Hulst in dankbaarheid, Rie van Rossum zou ook op Clare Lennarts Apeldoornse elitekweekschool vast heel gelukkig zijn geweest. In die zin werd er dus rondom het Meppeler 'nieuwe leren' in bezettingstijd inderdaad alleen maar een mythe gecreëerd. Maar aan de hand van mijn boek had ik ook andere verhalen kunnen vertellen, bijvoorbeeld door in te zoomen op de uitkomsten van een enquête uit 1994 onder oud-kwekelingen, of door vooruit te kijken in plaats van terug.¹⁷ De geschiedenis van de kwekelingen en hun opleiding valt onmogelijk in drieduizend woorden te vatten.

Noten

- 1 Boer, 1948.
- 2 Van der Meulen, 19452, passim.
- 3 Van Essen, 2006.
- 4 *Herinneringen aan B. Brugsma*, 1868.
- 5 Ligthart, 196619, 270-276.
- 6 Van Balen, 1947, passim.
- 7 Carry van Bruggen in een interview, weergegeven in: Fontijn & Schouten, 1978, 13-14.
- 8 Wolf, 1980, 29.
- 9 Van Bruggen, 1913, 60-61.
- 10 Zij was tot haar dood een tamelijk bekend auteur maar is daarna snel vergeten. Haar schrijversloopbaan op www.schenkt.nl/lennart.htm. Dat haar debuut boek sterk autobiografisch is, wordt bijvoorbeeld aangegeven in: Klaver, 1979, 11-22.
- 11 Lennart, 1935, passim.
- 12 Van de Hulst, 1943, 114-115.
- 13 Ubink, 1917 / 1950, passim. Zie over Ubink: Jonker, 1986.
- 14 Gedenkboek ter herinnering aan het gouden feest, 1912, 117-120. Over Casajangan: Poeze, 1986, 53.
- 15 Van de Stoep, 1949, 217-229.
- 16 Van Rossum
- 17 Van Essen, 2006

Literatuur en bronnen

- Balen, W.J. van** (1947). *Frederike*. Met een voorwoord en nabetrachting door F.S. van Balen-Klaar. Amsterdam: Amsterdamse Boek- en Courantmij.
- Boer, J. (red.)** (1948). *Gedenkboek ter gelegenheid van het honderdjarig bestaan van de Meppeler onderwijzersopleiding*. Meppel: Rijkskweekschool.
- Bruggen, C. van** (1913). Heleen. *Een vroege winter*. Amsterdam: Maatschappij voor goede en goedkoope lectuur.
- Essen, M. van** (2006). *Kwekeling tussen akte en ideaal. De opleiding tot onderwijzer[es] vanaf 1800*. Amsterdam: SUN
- Fontijn, J. & Schouten, D.** (1978). *Carry van Bruggen (1881-1932)*. Amsterdam: De Engelbewaarder. Gedenkboek ter herinnering aan het gouden feest van de rijkskweekschool voor onderwijzers te Haarlem 1912 (1912). Amsterdam: Versluys.

Hulst, W.G. van de (z.j.) *Herinneringen van een schoolmeester*. Kampen: Kok.

Jonker, A. (1986). *Een stem gesmoord in tranen. De melancholie van J.B. Ubink, onderwijzer*. De school anno. Periodiek van de vereniging van vrienden van het Nationaal Schoolmuseum 4 (2), 4-9.

Klaver, E.H. (1979). *Claartje, mijn zusje*. 's-Gravenhage / Rotterdam: Nijgh & Van Ditmar.

Lennart, C. (1935). *De wijde wereld*. Rotterdam: Van Nelle.

Ligthart, J. (196619, eerste druk 1913). *Jeugdherinneringen van Jan Ligthart*. Groningen: Wolters. *Herinneringen aan B. Brugsma* (1868). Groningen: Noordhoff.

Meulen, Jr. van der (19452). *Nieuwe mogelijkheden*. Verslag van een proef met gematigd klas-sikaal onderwijs aan de rijkskweekschool voor Onderwijzers(essen) te Meppel 1940-1944. Purmerend: J. Muusses.

Poeze, H.A. (1986). *In het land van de overheerser. Indonesiërs in Nederland 1600-1950*. Dordrecht: Foris.

Rossum, R. van (19353) *De kloof zonder brug*. Baarn: Bosch & Keuning.

Stoep, D. van de (1949), *In gesprek met Rie van Rossum*, in: *Ontmoeting: letterkundig en algemeen-cultureel maandblad* 4 (5), 217-229.

Ubink, J.B. (1917). *Het testament van mijn jeugd; de school aan de Houbrakenstraat*. 's-Gravenhage / Groningen: Feenstra). In 1950 heruitgegeven door het Comité ter huldiging van Jan Ubink. Groningen / Djakarta: Wolters.

Wolf, R. (1980). *Van alles het middelpunt*. Over leven en werk van Carry van Bruggen. Amsterdam: Querido.

'School vet gezond!'

Over gezondheid en het onderwijs Asha Dijkstra

Momenteel staat de gezondheid van kinderen weer volop in de belangstelling. De aandacht is vooral gericht op het overgewicht waaraan een op de zeven kinderen in Nederland lijdt. Schoolartsen krijgen een belangrijke taak toegekend in het bestrijden van het probleem. Zij zijn honderd jaar geleden ingesteld. Hun taak is onveranderd gebleven: toezien op de gezondheid van kinderen en de omgeving waarin zij een groot deel van de dag verkeren, namelijk de school. Ik ga na welke aspecten in de schoolgeschiedenis te maken hadden met de gezondheid van kinderen en hoe die nog steeds een rol spelen. Daarmee bied ik achtergronden bij de tentoonstelling 'School vet gezond!' in het Nationaal Onderwijsmuseum.

Schoolhygiëne De aandacht voor de hygiëne in school was in de negentiende eeuw geen overbodige luxe. Omstreeks 1800 kregen leerlingen van alle leeftijden gezamenlijk les in één ruimte. Leerlingen brachten hun eigen lesmateriaal mee, volgden hun eigen lestempo en werden door de onderwijzer mondeling overhoord. Er bestond geen uniform leerprogramma. Schoolgebouwen werden omschreven als hokken die angst opriepen en slecht waren voor de gezondheid. Vatebender, rector van de Latijnse school in Gouda, schreef:

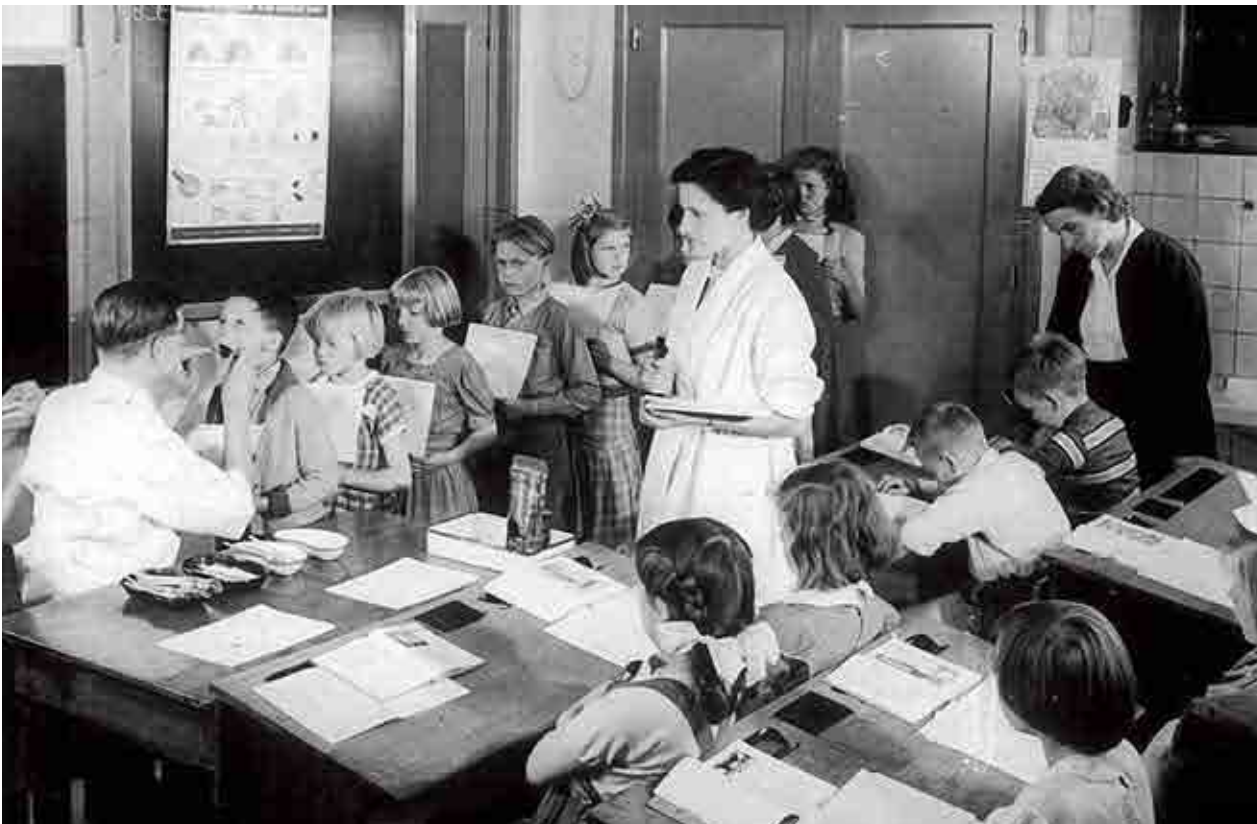
'in deze treurige spelonken wordt een menigte kinderen, rein en onrein, morzig en zindelijk, gezond en ongezond op één gestapeld, zoo, dat de gloed der ademen het gansche hol schielijk tot een broodoven van schadelijke besmetting stookt. Dan zijn er dikwijls nog steene vloeren en vogtige wanden, binnen welk dit rommelzootje zonder orde en tucht door elkander lacht, schreit, zingt, twist, rekt, opzegt, dat het een voorbijganger haast schrik aanjaagt.' ¹

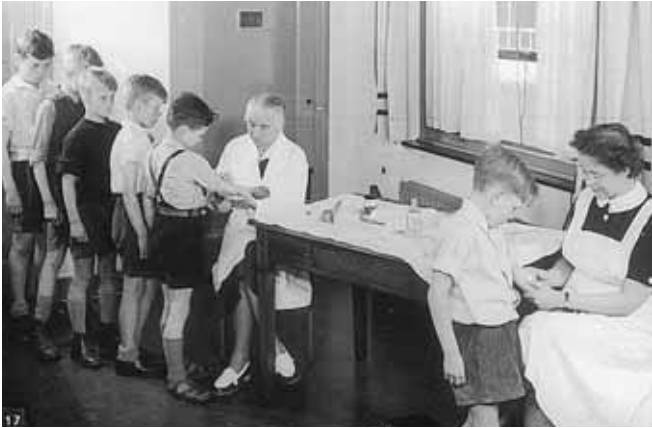
Toch richtten de eerste onderwijswetten uit de jaren 1801 tot 1806, zich niet op de hygiëne in de school, maar op de

inhoud van het lesprogramma. ² In de tweede helft van de negentiende eeuw groeide de aandacht voor de leeromgeving van het kind en de mogelijk schadelijke gevolgen ervan voor diens gezondheid. De schoolwet van 1878 legde regels vast inzake schoolgebouwen. ⁴ Een goede ventilatie en lichtinval behoorden tot de nieuwe eisen. Sindsdien zijn de regels voor schoolgebouwen verder aangescherpt. Vele scholen lijken wat dat betreft nu prima in orde te zijn. Toch is dat niet altijd het geval. Recent hebben zelfs enkele scholen hun deuren moeten sluiten, omdat er chemische stoffen waren aangetroffen. Deze stoffen bedroegen driehonderd keer de toegestane waarde van het kankerverwekkende benzeen. ⁵

Aanstelling schoolarts Door de invoering van de Leerplichtwet in 1901 kwam de gezondheidssituatie van het kind steeds meer centraal te staan. De achterliggende gedachte was, dat wanneer de overheid kinderen verplichtte om naar school te gaan, zij ook moest zorgen voor een gezonde leeromgeving. Enkelen wezen op het belang van de schoolarts. Deze kon bijdragen aan de preventie van ziekten en daardoor de volksgezondheid bevorderen. Niet alleen het kind zelf had baat

De schoolarts en -verpleegster op bezoek (Nationaal Onderwijsmuseum)

Preventie van ziekten door inenting van de schooljeugd
(Nationaal Onderwijsmuseum)

bij de schoolarts, maar ook de samenleving als geheel. De schoolarts kreeg veel invloed. Hij kon ouders en onderwijzers wijzen op ziekten, die zij zelf nog niet hadden waargenomen bij het kind. Als de arts het kind onderzocht, en bijvoorbeeld schurft ontdekte, dan kon hij ouders wijzen op het nemen van hygiënische maatregelen thuis. ⁶

In 1904 stelde de gemeente Zaandam als eerste een schoolarts aan, C. J. van der Loo. Sinds die tijd was de schoolarts in opkomst. Deze medici combineerden hun functie als schoolarts met die van huisarts of gemeentearts. Den Haag was de eerste gemeente die een beroepsschoolarts aangestelde (1906). Dat was J.J. Pigeaud die dat werk tot 1927 deed. Mede dankzij hem groeide het geneeskundig schooltoezicht uit tot een vorm van preventieve gezondheidszorg voor kinderen. Pigeaud kan daarom beschouwd worden als een van de grondleggers van de jeugdgezondheidszorg. ⁷ De schoolarts kreeg een aantal taken. Hij had het medisch hygiënisch toezicht op het schoolgebouw. Dat gold bijvoorbeeld de aanwezigheid van toiletten, gescheiden voor jongens en meisjes. Deze moesten schoon zijn en in goede staat verkeren. Lokalen dienden voldoende ruim te zijn voor de leerlingen. Licht en lucht moesten in voldoende mate kunnen binnendringen. Hij had ook toe te zien op het leerproces. Kregen leerlingen voldoende beweging, waren de lessen afwisselend genoeg en duurden ze niet te lang? Vakanties en vrije tijd dienden in voldoende mate aanwezig te zijn. Daarnaast zag hij toe op de gezondheid van het individuele schoolkind door regelmatig lichamelijk onderzoek. Tuberculose kwam hij op het spoor en mogelijk ook andere infectieziekten. Door zijn adviezen verbeterden ook vaak de leerprestaties van kinderen. Hij stelde bij-

voorbeeld slechtiendheid vast. Zijn advies aan ouders was een oogarts te bezoeken en aan de leerkracht het kind vooraan in de klas te zetten. ⁸

Na de Tweede Wereldoorlog verschoof het zwaartepunt van de lichamelijke naar de geestelijke zorg. Vele infectieziekten waren bedwongen en inenting tegen kinderziekten werden uitgebreid met nieuwe. Taken die voorheen bij de schoolarts lagen kwamen bij consultatiebureaus voor zuigelingen en kleuters: deze konden problemen met gehoor en gezichtsvermogen eerder vaststellen. Niet meer het voorkomen en bestrijden van infectieziekten stonden centraal maar bevorderen van het lichamelijke, geestelijke en maatschappelijke welzijn van kinderen. Schoolartsen kregen voortaan een eigen opleiding tot specialist met de titel jeugdarts. Zij houden zich bezig met andere dan puur lichamelijke factoren, door zich ook te richten op psycho-sociale problemen. Psychische klachten met slechte schoolprestaties tot gevolg zijn bijvoorbeeld depressie, pesten en gepest worden, verwaarlozing en mishandeling door ouders. Soms leiden die klachten tot lichamelijke gevolgen als anorexia nervosa. Ook vetzucht is een probleem, waarvan de oorzaken niet op school maar thuis liggen. Kinderen bewegen te weinig, omdat ze veel achter de buis hangen en computerspelletjes doen. Ze spelen niet meer buiten en krijgen daardoor onvoldoende beweging. Adviseren van ouders blijft dan ook een belangrijke taak van de schoolarts.

Gezondheidskolonies en zomerkampen

Schoolartsen konden in de eerste helft van de twintigste eeuw kinderen met een slechte gezondheid doorverwijzen naar gezondheidskolonies. Deze ontstonden na 1882. In de vakanties, later ook daarbuiten, konden kinderen daar zes weken lang aansterken en gezonde lucht inademen aan zee of in de bossen. Het doel was de lichamelijke ontwikkeling en het geestelijk welzijn van zwakke en / of zieke 'bleekneusjes' te bevorderen. Ouders waren vaak niet in staat hun kinderen datgene te bieden wat zij nodig hadden. ⁹ De vakantiekolonies moesten de weerstand van kinderen versterken. Artsen stelden een onderzoek in en bepaalden welke kinderen in aanmerking kwamen voor de gezondheidskolonies. De volgende kinderen kwamen voor 'uitzending' in aanmerking: zwakke kinderen, leerlingen die achter liepen in hun lichamelijke ontwikkeling, kinderen met oogaandoeningen en leerlingen met ernstige bloedarmoede. ¹⁰ De kinderarts Scheltema constateerde dat va-

kantiekolonies een positieve invloed hadden op schoolkinderen; de weerstand van kinderen nam toe, waardoor zij minder snel ziek werden. Het was van belang dat kinderen tijdig uitgezonden werden.¹¹ Volgens Bos, bestuurslid van het vakantieoord 'Egmond aan Zee', waren de voornaamste middelen om kinderen krachtig te maken en hun weerstand te versterken: licht, lucht, zon, eenvoudig voedsel, reinheid van het lichaam en een goede afwisseling tussen spel, arbeid en rust.¹² Als maat voor de doelmatigheid van genezing gold de gewichtsvermeerdering. Gemiddeld kwamen kinderen anderhalf tot twee kilo aan.¹³

Het urenlang wandelen, het drinken van lauwe melk en het op vaste tijden naar het toilet gaan levert nog steeds nare herinneringen op.¹⁴ Vele kinderen hadden er heimwee naar thuis. Tijdens hun verblijf mochten ze geen bezoek van ouders ontvangen of hoogstens één keer. Aan de kolonies waren artsen verbonden. Een van hen, G.G.J. Mettrop, schreef in 1945 een proefschrift over de kinderuitzending, waarin hij forse kritiek uitte. Hij concludeerde dat de indicatiestelling in de meeste gevallen nattevingerwerk was geweest. Tevens bracht hij naar

voren dat maar liefst tachtig procent van de kinderen die met de indicatie 'nervusiteit' waren gekomen, geen baat had bij de uitzending. Bovendien speelde mee dat de lichamelijke en geestelijke ontwikkeling, die kinderen tijdens hun verblijf hadden opgebouwd, na hun thuiskomst weer spoedig verslechterde. Pedagogen en psychologen gingen zich ermee bemoeien. Zij stelden dat kinderen het beste in hun eigen veilige omgeving geholpen konden worden. In 1980 waren de gezondheidskolonies nagenoeg verdwenen. Het tijdperk van de bleekneusjes was ten einde.¹⁵ Toch komt er de laatste jaren weer aandacht voor opvang van kinderen in vakantietijd in verband met hun gezondheid. Nu gaat het echter niet om onder-, maar juist overgewicht. Er zijn zomerkampen waar kinderen naar toe kunnen om af te vallen. Gedurende twee weken kunnen kinderen op plezierige en sportieve wijze kennismaken met gezonde voeding en gezond bewegen. Net als voorheen wil men kinderen tijdens hun verblijf 'opvoeden' in goede eetgewoonten. Ook hier speelt de weegschaal een rol om het succes te bepalen. Gemiddeld vallen kinderen tijdens hun verblijf twee tot acht kilo af.¹⁶

Bewegen: goed voor de gezondheid (Nationaal Onderwijsmuseum)

Schoolmelk aanvankelijk in flesjes, later in pakjes (NOM)

Schoolmelk Kinderen bewegen tegenwoordig niet alleen te weinig, ook wordt er slecht ontbeten. Uit onderzoek blijkt dat kinderen zonder ontbijt sneller de kans lopen op het krijgen van overgewicht. Ook kunnen zij zich slechter concentreren, waardoor de leerprestaties teruglopen.¹⁷ Schoolmelk bestaat dit jaar precies zeventig jaar. In 1935 experimenteerde Rotterdam als eerste gemeente in de ochtendpauze met schoolmelk. Dit werd een groot succes, kinderen groeiden meer, waren minder vaak ziek en presteerden op school beter, omdat zij zich

nu goed konden concentreren. Rotterdam volgde hiermee het voorbeeld van Engeland op, dat eerder soortgelijke initiatieven nam. Grote melkoverschotten hielpen een handje. Om te zorgen voor een goede organisatie van de schoolmelkvoorziening kwam in 1937 het Centraal Schoolmelk Comité tot stand. Dit hield toezicht op de beschikbare fondsen, leverde melklijsten en zorgde voor de verspreiding van folders om de schoolmelk te propageren.²⁰ Schoolmelk is nog steeds actueel. De zuivelindustrie speelt handig in op het feit dat kinderen niet ontbijten. Zij bieden niet alleen melk aan, maar ook andere soorten zuivel als chocomelk en yoghurtdrink.²¹

Vetzucht Het schoolkind bleek een ideale ingang te zijn voor de preventie van ziekten en het bevorderen van de algehele volksgezondheid. Daarin is de loop van de tijd weinig veranderd. Wel is de problematiek gewijzigd. Ging het voor de Tweede Wereldoorlog om ziekelijke, slecht gevoede en haast ondervoede kinderen, de laatste jaren om het tegenovergestelde, namelijk overgewicht onder de schooljeugd. Maar of het nu om onder- of overgewicht gaat, in beide gevallen is goede voeding, veel bewegen, buitenlucht en een goed dagritme in de voeding de remedie. De gezondheidskolonies van weleer zijn vervangen door vakantiecampen. Wat dat betreft is er niets nieuws onder de zon.

Noten

- 1 Lenders, 1989, 58
- 2 Lenders, 1989, 1993.
- 3 Lenders, 1993.
- 4 Rijkens, 1889.
- 5 www.trosradar.nl.
- 6 Janssen, 1989.
- 7 Bergink, 1968.
- 8 Janssen, 1990.
- 9 Coronel, 1890.
- 10 Koopal, 1934.
- 11 Scheltema, 1907.
- 12 Bos, 1930.
- 13 Coronel, 1890.
- 14 Swankhuisen, Schweizer & Stoel, A, 2004.
- 15 Swankhuisen, Schweizer & Stoel, A, 2004.
- 16 www.Overgewicht.nl.
- 17 www.opvoedingsadvies.nl.
- 18 Vernooij & De Frankrijker, 2005.
- 19 www.rotterdamers.nl.
- 20 Van Setten, 1987.
- 21 www.zuivelonline.nl

Literatuur en bronnen

- Bergink, A.H.** (1968). 'Dr. J.J. Pigeaud, grondlegger van de Haagse schoolartsendienst', *Tijdschrift voor sociale geneeskunde* 46, 872-876.
- Coronel, S.** (1880). Hygiënische regelen voor den schoolgebouw. *Schoolbode: Tijdschrift voor volksoopvoeding en volksonderwijs*, 469-483.
- Koopal, A.A.** (1934). *Het gezondheidskoloniewezen voor kinderen in Nederland. Een sociaal paediatrische bijdrage*. Groningen, Den Haag, Batavia: Wolters.
- Lenders, J.** (1989). De wortels van het moderne basisonderwijs. In A. Dieleman (Red.), *Onderwijs-sociologie. Onderwijs-sociologische verkenningen*. Heerlen: Open Universiteit, 49-69

Lenders, J. (1993). Van 'leerschool' naar 'opvoedingsgesticht': opvoedend onderwijs in Nederland in de jaren 1830. *Pedagogisch tijdschrift* 18, 99-106.

Janssen, E.F.M. (Manuscript 1989). *Schoolartsen en gezinsopvoeding. De opkomst van schoolartsen in Nederland en hun bijdrage aan de gezinsopvoeding rond het begin van de 20e eeuw*.

Janssen, E.F.M. (1990). 'De opkomst van schoolartsen in Nederland tussen 1895 en 1920'. *Pedagogisch tijdschrift* 15, 76-84.

Rijkens, R.R. (1889). *Beknopte opvoedkunde vooral met het oog op de lagere school*. Groningen: Wolters.

Scheltema, G. (1907). *Gezondheidskoloniën voor kinderen*. Amsterdam: Centraal Genootschap voor Kinderherstellings- en Vacatiedkolonies.

Swankhuisen, M., Schweizer, K., & Stoel, A. (2004). *Bleekneusjes. Vakantiekolonies in Nederland. 1883-1970*. Bussum: THOT.

Setten, van, H. (1987). *In de schoot van het gezin. Opvoeding in Nederlandse gezinnen in de twintigste eeuw*. Nijmegen: SUN.

Vernooij, L. & Frankrijker, H. de (2005). Zeventig jaar schoolmelk in Nederland. *De school anno* 22 (3), 21-29.

Leesles Congo's Avonturen

Frits Huiskamp

Het is me opgevallen dat verhandelingen over de geschiedenis van het kinderboek doorgaans weinig aandacht schenken aan de betekenis van het lezen op jonge leeftijd voor de oordelen en opvattingen later als volwassene. Naar mijn stellige overtuiging was zeker tot 1900 de geschreven tekst de belangrijkste informatiebron waarover men beschikte. De grote betekenis van de onderwijswet van 1806 was simpelweg dat bijna alle kinderen lezen leerden. Het is niet toevallig dat de Nederlandse romankunst pas begon te bloeien toen de eerste

Congo's avonturen (privé collectie)

lichting nieuwe scholieren de maatschappij instapte. De afzet van deze lectuur breidde zich gaandeweg uit met dagbladen en tijdschriften. Het is dan ook niet te verwonderen dat bepaalde sociale en politieke opvattingen terug te voeren zijn tot leesstof uit de kindertijd. Als men jeugdboeken vanuit deze visie beschouwt valt er heel wat te ontdekken. Wie zou Woutertje Pieterse zijn zonder *Het Roverslied*? Steeds weer verwijst diens schepper Multatuli, naar boekjes uit zijn jeugd.

Deze invloeden speelden ook een rol in de meningsvorming omtrent de bevrijding van de slaven, zoals met het onderstaand verhaal het geval was. Met deze rubriek wil ik begrip en waardering wekken voor de geschriften van onze voorouders, die vaak expliciet de bedoeling hadden invloed te krijgen op de karakterontwikkeling van de kinderen. Daarnaast wil ik het plezier benadrukken dat een mooi uitgegeven boek oproept: de verzorgde drukletter, goed illustratiemateriaal en

Congo mist zijn meester (privé collectie)

dat de kleederen vrij goed stonden.

pag. 26.

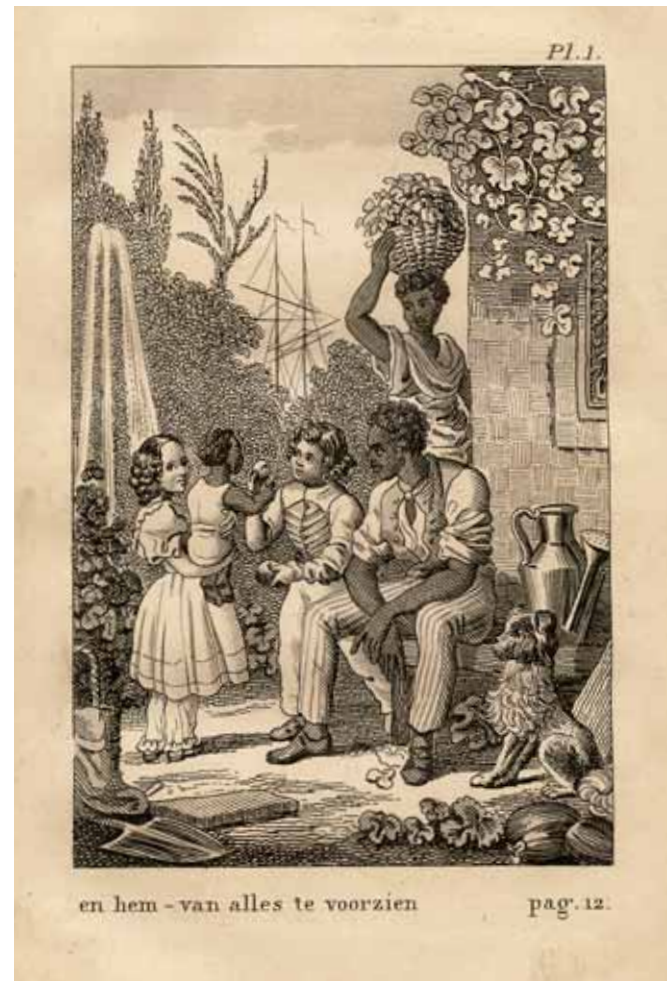
Congo maakt zich op voor de reis (privé collectie)

fraai bindwerk. Het eerste boek dat ik onder uw aandacht breng is: *Congo's avonturen, toen hij zijnen meester zocht. Een verhaal voor de jeugd, op waarheid gegrond.*

Dit boekje werd omstreeks 1835 uit het Engels vertaald en uitgegeven door A.J. van den Sigtenhorst te Deventer. Naast een 'Voorberigt' telt het 160 bladzijden. Het heeft een eenvoudige kartonnen omslag en is 15 cm hoog. Vier gravures, waarschijnlijk van Engelse afkomst, verlichten de inhoud. Tot op heden heb ik de oorspronkelijke auteur niet kunnen opsporen. Wel vond ik de Engelse titel in *The Osborne Collection of Early Children's Books* als *The Adventures of Congo in Search of his master*, waarvan de derde druk in 1823 in Londen verscheen.

Het verhaal Congo is de zoon van een vrijgelaten slaaf in Amerika. Hij is de bediende van Karel Steward, een jongeman die zijn koopmanservaring wil verbreden door een reis naar Engeland. Congo, die heeft leren lezen en rekenen, mag mee. Op de overtocht komt de boot in zwaar weer terecht. Congo moet op de uitkijk staan, want de kapitein ligt ziek in bed. Hij verheugt er zich op als eerste de witte kliffen van Dover te kunnen melden. Hem ontgaat echter dat de storm het schip naar het noorden stuwt. Als hij de witte omtrekken van een ijsberg ziet naderen, roept hij dat het vaste land in zicht is. Iedereen in rep en roer, maar het schip vaart op de ijsberg en vergaat. Een deel van de bemanning weet zich in twee sloepen te redden. Vele passagiers verdrinken. Uiteindelijk komen Congo in de ene en Karel in de andere sloep. Zij zullen elkaar kwijtraken. Een andere boot pikt Congo en zijn sloepgenoten op en zet hen af in Cork op Ierland. Zware maanden volgen. Hij raakt in handen van een bedelaarsbende, maar weet zich ervan los te maken. Hij blijft op zoek naar zijn verdwenen 'massa' (meester). Na vele omzwervingen wordt hij bediende bij een koopmansgezin. De koopman zoekt contact met Philadelphia en dan blijkt ook Karel nog in leven te zijn. Een hartelijk weerzien en een behouden terugkomst besluiten het boekje. Eigenlijk had het verhaal een motto mee kunnen krijgen: 'Trouw, godsvrucht en eerlijkheid leiden tot een niet verwachte toekomst'.

Wetenswaardig Opvallend is dat in de omgang met de zwarte jongeman Congo, zijn huidskleur zelden reden tot commentaar geeft. Dat is opmerkelijk in een tijd, waarin de slavernij nog niet was afgeschaft. Groot-Brittannië deed dat in 1833. Wel vindt men het normaal dat een zwarte man het niet verder brengt

Congo in het gezin van zijn 'massa' (privé collectie)

dan huisbediende. Er is bovendien steeds sprake van een wederzijds vertrouwen. Nederland zou pas in 1867 de slavernij afschaffen. Hoeveel mannen die deze wetten aannamen hebben in hun jeugd boeken als *De negerhut van Oom Tom* (1852, een jaar daarop in het Nederlands vertaald) en *Congo's avonturen gelezen?* Interessant ook is de beschrijving van de transatlantische scheepvaart. De schrijver schetst passagiers en bemanning in levendige kleuren. Met cynisme beschrijft hij de schipbreuk.

De uitgever had oog voor christelijke jeugdlectuur, maar koos niet de voor simpele traktaatjes. Dat het een Engels werkje betreft is niet zo verbazingwekkend. Nederland had veel belangstelling voor het werk van de zendeling Mrs. Day en schrijfsters Mrs. Edgeworth en Mrs. Cameron. Hun boekjes vonden gretig aftrek onder de Nederlandse jeugd. Goede zeden, godsdienst en deugd zweefden door hun vertellingen als de beruchte fog door Londen.

Sporen van scholen

De Latijnse school in Nijmegen

Bert Stilma

De laatste tijd leest men in de media bij herhaling dat de stad Nijmegen op velerlei manieren herdenkt dat zij op een twintig eeuwen oude traditie kan bogen: 'Verslingerd aan Nijmegen / de oudste stad van Nederland', zo vermeldde een onlangs door een enthousiaste inwoner van Nijmegen uitgereikte sticker. Dit was natuurlijk een uitdaging om in deze stad naar sporen uit het onderwijsverleden te zoeken. Dat leverde een interessante ontdekking op.

Nijmegen als nederzetting Over Nijmegen als universiteitsstad zijn vele historische studies verschenen. In het begin van de jaartelling woonden de Bataven in het land van Maas en Waal. Toen vertoonden de Romeinen, Nijmegen was een grensplaats, een enorme expansiedrift. Zij vestigden op de plek waar nu het Valkhof staat een nederzetting. De overheersing van de Romeinen zou eeuwenlang duren, de Bataafse opstand in 69 onder leiding van Julius Civilis ten spijt. Geleidelijk aan brokkelde de macht van de Romeinen echter af. In de achtste eeuw verbleef de Frankische koning en latere keizer Karel de Grote, behalve in Aken en Keulen soms ook in Nijmegen.

Karel de Grote De vermaarde vorst Karel de Grote liet in Nijmegen op de plek van de Romeinse vesting een palts oftewel paleis bouwen. Daarin vestigde hij een hofschool (schola palatina). Hier kregen jongelui een opleiding tot leraar in scholen van kloosters en domkerken. Ook leidde de school op voor het toekomstige kader van bestuurders van het immens grote rijk van Karel de Grote, waarin deskundige bestuurders onontbeerlijk waren. Karel de Grote liet de toenmalig bekende en vermaarde geestelijke Alcuinus uit Engeland overkomen en deze nam niet alleen de praktische organisatie van deze hofschool ter hand. Hij zorgde ook voor een leerplan en schoolboeken. Op nevenstaande geromantiseerde tekening uit de negentiende eeuw zien wij

een belangstellende Karel de Grote op bezoek in deze school. De (on)juistheid van de anekdote dat Karel de Grote zelf analfabeet was, laten we maar buiten beschouwing.

Zijn streven om het onderwijs en het schoolbezoek te bevorderen is echter geen fabeltje. Daarvan getuigen verschillende bewaard gebleven bepalingen (capitularen). Maar om Karel de Grote nu als de grondlegger van de leerplicht te bestempelen, gaat zelfs een Nijmeegse brug te ver. De tekst van het indertijd door Rijk de Gooijer en Johnny Kraaijkamp gezongen liedje dat begon met de woorden: 'Wie heeft uit Vaderlandse plicht de scholen opgericht? Dat was Karel'tje de Grote', dicht deze koning wel veel macht en invloed toe.

Hanzestad en Latijnse school

In de late Middeleeuwen ontwikkelde Nijmegen zich tot een belangrijke handelsplaats. Dat had te maken met de gunstige ligging aan de Waal. De aansluiting bij het Hanzeverbond in 1364 was een teken van welvaart en rijkdom. Dat is nog steeds te zien aan de gebouwen als

Romaanse kapel te Nijmegen (privé collectie)

Karel de Grote bezoekt de hofschool.

Negentiende eeuwse afbeelding van het bezoek van Karel de Grote aan de hofschool te Nijmegen (privé collectie)

Links de Latijnse school. Rechts de Stephanus of Stevenskerk (privé collectie)

Latijnse school te Nijmegen (privé collectie)

'Leerlingen kwamen niet alleen uit Nijmegen, maar ook van ver'

de Waag, het Stadhuis en de Stevenskerk. Een voettocht naar die Stevenskerk leverde plotseling een leuke ontdekking op: de façade van een Latijnse school aan het Sint Stevenskerkhof nummer 2.

Volgens de bronnen zou deze Latijnse school al bij de inwijding van de Stevenskerk in 1273 zijn opgericht. De patronaatsrechten van deze kerk en bijbehorende school lagen bij de Keulse Apostelkerk; vandaar dat deze school eeuwenlang als de 'Apostolische school' bekend stond. Helemaal zeker is men niet van het jaartal 1273; wel is duidelijk dat men in 1544 met de bouw van dit pand begon. Bouwmeester was Herman van Heregraven.

Het gebouw is opvallend langgerekt, maar liefst dertig meter. Het is uit baksteen opgetrokken met daarin natuurstenen sierelementen. Het heeft twee verdiepingen en enkele zolders. Dit schoolpand oogt - conform de laatgotische stijl - heel harmonisch. Zo zijn de vensters in de bovenverdieping enigszins teruggetrokken en op pilasters beelden geplaatst. Deze beelden, de twaalf apostelen, zijn in de jaren zestig van de twintigste eeuw gerestaureerd. Zij verwijzen naar de discipelen tijdens het leven van Jezus.

Het onderwijs De gemeentearchivaris H.D.J. van Schevichaven heeft veel materiaal over deze school verzameld. Leerlingen kwamen niet alleen uit Nijmegen, maar ook van ver. De laatsten verbleven in een internaat. De archivaris vermeldt een pikant detail. In 1553, dus negen jaar na het begin van de bouw, ontdekte men dat de bouwmeester had geknoeid met de loden knoppen als versiering op het dak. Zij waren niet massief maar hol en met water gevuld. Het stadsbestuur stelde de schuldige, een zekere Walther Zeepzierre, vanwege fraude in staat van beschuldiging. Hij belandde 'in den stok'.

De school had vaak te kampen met financiële problemen, verloop onder de docenten, grote kwaliteitsverschillen tussen de docenten en een terugloop van het aantal scholieren in de achttiende eeuw. Blijft onverlet dat deze school tot op de dag van vandaag bestaat.

Bladerend in het archief vielen twee gebeurtenissen op. Allereerst de bekostiging van de school. Aanvankelijk vormde de kerk het bestuur, maar dat ging in de veertiende eeuw over in handen van het stadsbestuur. Dat blijkt ook uit een rekening uit 1382 van een reparatie aan het dak, die het stadsbestuur betaalde. Dat nam toen ook de bezoldiging van docenten op zich. De tweede gebeurtenis is helaas van geheel andere aard. Als gevolg van een pestepidemie in 1635 stierven er 180 leerlingen en drie docenten. Voor die tijd was dit een zeer grote school. De school heeft deze ramp overleefd en de schoolgids van het huidige stedelijk gymnasium vermeldt met gepaste trots dat de ontstaansgeschiedenis terug gaat tot het jaar 1544.

Actualiteit In 1881 betrok de school een ander gebouw aan de Kronenburgersingel. Het Stedelijk Gymnasium Nijmegen heeft inmiddels een omvang van ruim 1400 leerlingen. Daarmee is het momenteel een van de grootste zelfstandige gymnasia in Nederland. Voor zijn visie op het onderwijs kiest de school als motto de trefwoorden: kennis, ontplooiing en vriendschap. Men wil dat bereiken door de nadruk te leggen op openheid en respect, zo blijkt uit de schoolgids. Met deze fraaie pedagogische intentie wil men kennelijk een begrijpelijke brugfunctie vervullen in de door multiculturele spanningen beheerste Nederlandse samenleving anno 2006. En het oude schoolgebouw uit 1544? Dat fungeert nu als onderkomen voor een commercieel bedrijf.

Literatuur
Meurders, F.J.J., & Peters, R.G.P. (1985). 'De Latijnse school te Nijmegen'. In: R. Bastiaanse (red), *Een onderzoek naar zeventien Gelderse Latijnse scholen*. Zutphen: De Walburg Pers.

Schevichaven, H.D.J. van (1901), *Penschetsen uit Nijmegen's verleden*. Nijmegen: Ten Hoet, 253-268.

Websites
www.stedelijkgymniumnijmegen.nl
www.numaga.nl

Een huis voor het onderwijs

Hans de Frankrijker

Deze rubriek besteedt aandacht aan onderwijshistorische bronnen, die digitaal beschikbaar zijn.

Onderwijsmuseum Wie klikt op: www.onderwijsmuseum.nl krijgt de bewegende en veranderende pre-fab-onderdelen van een huis te zien. Wie doorklikt komt op de homepage met vijf wisselende afbeeldingen. Dwars over de pagina vind je vervolgens elf rubrieken waar subthema's uitrollen zodra je de cursor op een ervan plaatst.

De rubriek 'missie' bevat een typering van de doelstellingen van het onderwijsmuseum, dat zich presenteert

als 'huis voor het onderwijs': 'Het leven van vandaag is het product van vele eeuwen onderwijs. Zonder de lessen van juffen en meesters was onze cultuur al lang geleden vastgelopen in stagnatie en onwetendheid. Bij de verovering van fundamentele waarden als vrijheid, democratie en welvaart speelde en speelt de school een doorslaggevende rol. Of het nu gaat om emancipatie van achterstandsgroepen, integratie van nieuwe culturele impulsen of het omgaan met moderne technologie, steeds blijkt dat het begin van elk beleidsantwoord ligt in de strategische rol die de school in onze samenleving vervult. Het Nationaal Onderwijsmuseum wil als een Huis voor het Onderwijs ruime aandacht aan deze ontwikkelingen geven. Niet alleen met exposities waarin het verleden, heden en de toekomst van de school tot leven komen. Ook door een podium te creëren voor gedachtewisseling en debat; door een practicum in te richten voor onderwijsexperimenten en workshops. Het museum staat daarbij open voor alle ideeën en suggesties die aan zijn nieuwe toekomst vorm kunnen geven. Wij kijken met belangstelling uit naar uw reacties'.

Onderzoek Onderwijshistorisch interessante informatie vind je vooral onder de rubrieken collectie, tentoonstellingen, educatie en 'links'. Zo kun je onder de rubriek 'collectie' vervolgens verder klikken op 'onderzoek' waar het museum digitale bezoekers gelegenheid biedt zelf onderzoek uit te voeren aan de hand van museummaterialen. Het materiaal leent zich voor onderzoek naar onder meer: onderwijzers en opvoedkundigen, onderwijsleermiddelen, schoolmeubilair, het bouwbeleid van scholen, schoolfotografie, schoolartsen en kindervakantiekolonies.

Het materiaal bestaat bijvoorbeeld uit geluids- en beeldfragmenten. Enkele voorbeelden hiervan zijn via de website te raadplegen. Op een digitaal formulier kan je aangeven waarnaar je belangstelling uitgaat.

Rondleidingen De rubriek 'educatie' bevat onder meer een korte typering van mogelijke rondleidingen voor volwassenen en kinderen. De rubriek 'actueel' biedt verder inhoudelijke informatie over rondleidingen, jaarlijks tussen de 600 en 800, voor bijvoorbeeld basisscholen, studenten, plattelandsvrouwen, senioren of personeelsuitjes. Voor al deze verschillende doelgroepen zijn specifieke rondleidingsprogramma's ontwikkeld. Meest gangbaar is de rondleiding langs de vaste presentaties, waarbij een historisch verhaal wordt verteld bij de zes nagebouwde scholen en klassen. Werkelijk geliefd is de historische les in het levensechte lokaal uit 1920, waar de rondleider als een meester of juf uit die goede oude tijd nog eens op ouderwets degelijke wijze een les geeft.

De rubriek 'links' biedt diverse algemene website-adressen, zoals die van de Vrienden van het onderwijsmuseum, de museumserver of de museumkrant. Ook kan men doorklikken naar geschiedenis- en onderwijsites.

Alhoewel het onderwijsmuseum de afgelopen jaren beduidend actiever is geworden op de digitale snelweg, is een flinke verbetering van de vormgeving en verrijking van de informatie-inhoud mogelijk. Ik weet dat het ook de wens is van de museumdirectie om flink aan die weg te blijven timmeren... ofwel: verder digitaliseren!

Baggerman, A. & Dekker, R. (2004). *Kind van de toekomst: De wondere wereld van Otto van Eck (1780-1798)*. Amsterdam: Wereldbibliotheek.

Trudie de Bruyn

Rousseaus Emile uit 1762 zal wel altijd verbonden blijven met het pedagogische Verlichtingsdenken, maar Emile was beslist geen kind van vlees en bloed en zijn opvoeding een toekomstfantasie. Zijn geestelijke vader benadrukte dit een en ander maal. Niettemin maakte de beschrijving van de wederwaardigheden van het modelkind Emile destijds grote indruk. Voor wie zich echter wil verdiepen in de praktijk van de opvoeding aan het einde van de achttiende eeuw, is nu een prachtboek voor handen. Dit is gewijd aan het Nederlandse kind Otto van Eck, die uitstekend kan wedijveren met zijn verzonnen voorganger. Zijn dagboek zie (*De school anno*, 1998 no 2) vormt het uitgangspunt voor een rijk geschakeerde studie. Otto van Eck was de zoon van een regent met Patriotse sympathieën, die in 1795 een belangrijk aandeel had in de fluwelen revolutie en aan de wieg stond van de Bataafse Republiek. Vader Lambert van Eck bracht in de politiek en zijn gezin de idealen van de Verlichting in praktijk. Tot zijn tiende ging Otto naar school, maar zijn verdere onderricht ontving hij van huisleraren.

De achttiende eeuw door de ogen van een kind, beloven de schrijvers ons te brengen, en dat maken ze waar. Deze studie blijft niet beperkt tot dit unieke perspectief op basis van Otto's veelgeciteerde dagboekantekeningen. De auteurs gebruikten ook nagelaten documenten van zijn vader en verder een schat aan andere bronnen. We maken kennis met een welgestelde familie uit die tijd en volgen de pogingen van zijn verlichte ouders hun kind op te voeden tot een deugdzaam burger. De nieuwe maatschappij vroeg om nieuwe burgers en opvoeden was voor verlichte burgers als de Van Ecks, die vertrouwden op de maakbaarheid van mens en maatschappij, een serieuze aangelegenheid. Wilde het volk de nieuwe vrijheden aan kunnen, dan moest het goed opgeleid zijn. Persvrijheid bijvoorbeeld moest hand in hand gaan met voldoende scholing voor iedereen om het gedrukte op waarde te kunnen schatten. Het voornaamste doel van de opvoeding was ontwikkelen van het geweten, 'het mannetje van binnen'.

Van zijn elfde jaar af moest Otto van zijn ouders daartoe een dagboek bijhouden en zij moedigden hem

aan daarin ook aandacht te schenken aan eventuele misstappen. Zij lazen over zijn schouder mee en schroomden niet in te grijpen. Waar Otto noteerde dat mama op een dag tevreden over zijn gedrag was, is er in een ander handschrift aan toegevoegd dat het nog veel beter kon. Daarnaast beoogde het dagboek door regelmatig bijhouden het tijdsbewustzijn te ontwikkelen. Al lezend raken we vertrouwd met de praktijk van de nieuwe opvoedingsinzichten, zo vervingen geldboetes de stokslagen. Zorgvuldige observatie was een manier om te ontdekken wat goed was voor een kind. Nederlandse verlichte opvoeders lieten zich voornamelijk inspireren door de Duitse filantropijnen. Waar Rousseau 'terug naar de natuur' propageerde, bepleitten zij vrijheid in gebondenheid. Zij raadden liefdevol leiden en snoeien aan. Men moest de natuur niet dicteren, maar ook niet zijn gang laten gaan. Het hoofdstuk 'De tuin als pedagogisch project' verheldert de praktijk van deze gecontroleerde vrijheid en biedt inzicht in de parallel tussen natuurbeschouwing en opvoeding. In zijn strikt afgebakende vrije tijd leerde Otto er liefde voor de natuur.

Een opvallende constante is het spanningsveld van de Verlichting, waar drang naar vrijheid hand in hand ging met een zucht tot controleren. In hun ijver hun zoon klaar te stomen als 'kind van de toekomst' legden zij naar onze smaak wel zout op elke slak. Dat neemt niet weg dat naast vooruitgangsoptimisme ook oprechte ouderliefde hen dreef.

Jarenlang speurwerk en archiefonderzoek hebben hun vruchten afgeworpen. Dit boeiende boek vergroot onze kennis over de verlichte praktijk van het laat achttiende-eeuwse opvoeden op een bijzondere wijze. Het behandelt de kinderwereld niet geïsoleerd. Elk onderwerp is voorzien van meerdere illustraties. Het boek leest als een roman en de jonggestorven, doch springlevende held Otto kan moeiteloos de concurrentie met zijn beroemde tijdgenoot Emile aan.

DE COLLECTIE WESSELINGS

Hans van den Beld, bibliothecaris Nationaal Onderwijsmuseum

In het voorjaar van 2001 kwamen de toenmalige directeur van het Onderwijsmuseum en het toenmalige hoofd van de afdeling Informatiediensten van het Ministerie van onderwijs, cultuur en wetenschap (OCW) overeen dat het Nationaal Onderwijsmuseum de historische onderwijscollectie van het Ministerie van OCW zou overnemen. Tevens tekenden ze een intentieverklaring dat ook een bibliothecaris zou overgaan (ik zou dus als het ware in de laatste verhuisdoos zitten). Na de nodige voorbereidingen vond de daadwerkelijke overdracht van de collectie plaats in de zomer van 2003. Twee jaar later kwamen het bestuur van het Nationaal Onderwijsmuseum en het ministerie overeen om ook de bijbehorende bibliothecaris voor ten minste vijf jaar 'uit te lenen'. In dit artikel kunt u het verslag lezen van mijn eerste ervaringen met 'mijn' oude collectie in Rotterdam.

VAN MINISTERIE NAAR MUSEUM Toen ik in april mijn werkzaamheden bij het onderwijsmuseum begon was een van mijn eerste taken de collectie van het ministerie een passende plaats te geven. Het gebouw waarin nu het Onderwijsmuseum is gehuisvest, is in de vorige eeuw als gemeentebibliotheek van Rotterdam gebouwd en op maandag 12 november 1923 voor publiek opengesteld.¹ Op de begane grond was een ruime kamer voor de bibliothecaris, waarin de prachtige vaste boekenkasten met glazen deuren gelukkig intact zijn gebleven. In een hoek van de kamer is ook nog een schuifdeurtje te zien waarachter zich een boekenliftje bevond. Na heel wat sjouwen en passen en meten staan nu 3000 boeken keurig gerangschikt in de 'Bibliothecariskamer' van het museum. Die kamer is dus (bijna) weer in ere hersteld.

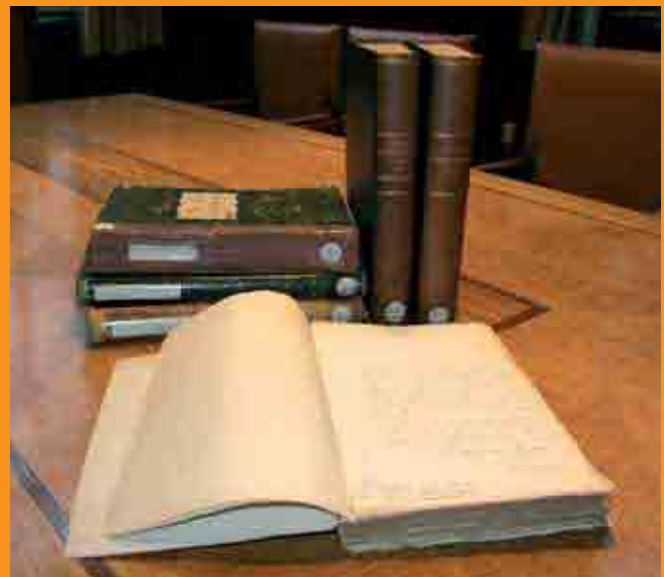
DE BOEKENCOLLECTIE Omdat ik bijna dertig jaar bij de bibliotheek van het ministerie had gewerkt wist ik dat bijna alle titels van de historische boekencollectie ooit in een elektronisch bestand waren ingevoerd. Na een relatief eenvoudige conversie kunnen deze gegevens dus worden ingevoerd in de literatuurmodule van het databaseprogramma dat het Onderwijsmuseum gebruikt, 'The Museum System' (TMS). Op die manier zullen vrij

snel na ingebruikname van die literatuurmodule zo'n 7.000 titels beschikbaar zijn én kunnen de bijbehorende boeken ook gevonden worden, omdat voorlopig de signaturen van het ministerie intact blijven. De in aanmerking komende titels zijn inmiddels geselecteerd. Aan de conversie en een lichte aanpassing van de literatuurmodule wordt nog gewerkt. De titels moesten geselecteerd worden omdat het ministerie zijn saneringscriteria soms wat ruim heeft toegepast en ook publicaties heeft overgedragen die niet binnen het collectioneringsprofiel van het Onderwijsmuseum vallen.

DE INHOUD VAN DE 'COLLECTIE WESSELINGS'

Een specifiek onderdeel van de overgekomen collectie is de zogenoemde 'Collectie Wesselings'. Die collectie omvat de gehele parlementaire geschiedenis van de belangrijkste onderwijswetten. De bestreken periode loopt vanaf het Ontwerp van Wet op het Openbaar Onderwijs van 26 november 1829 (ingetrokken) tot en met de Wet van 8 december 1955 tot Regeling van het Kleuteronderwijs. Daartoe behoren wetsontwerpen die daadwerkelijk wet geworden zijn, maar ook wetsontwer-

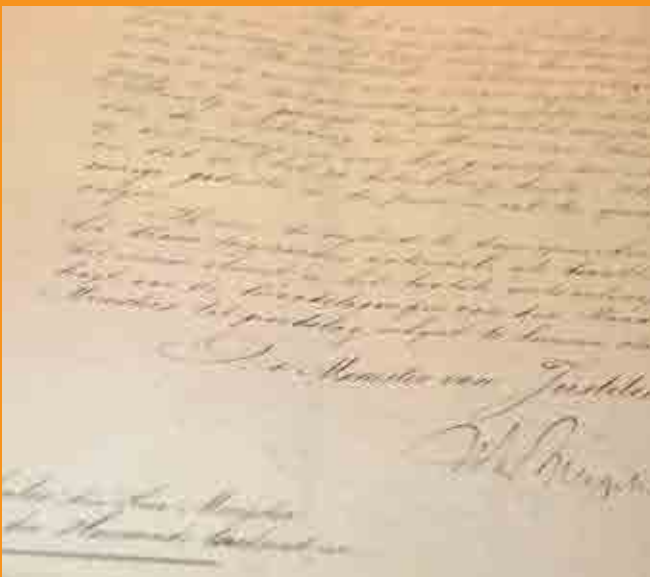
De banden met kamerstukken en handelingen van de Lager Onderwijswet 1857

pen die het niet haalden. Verder zijn er van de grote wetten voor het lager onderwijs ook alle wijzigingswetten te vinden. De collectie bevat dus alle belangrijke onderwijswetten uit de periode, inclusief bijvoorbeeld de Wet op het Middelbaar Onderwijs en de Leerplichtwet. In totaal gaat het om 201 Banden.

De collectie Wesselings is zo genoemd omdat deze serie over onderwijswetgeving is verzameld door J.H. Wesselings, Secretaris-Generaal van het Ministerie van OCW van 15 oktober 1955 tot 13 november 1963. Voor die tijd was hij onder andere hoofdcommissie op de afdeling financiële controle, hoofd van de afdeling Lager Onderwijs en Raadadviseur in algemene dienst.² Alle stukken vanaf wetsontwerp tot en met het aannemen van de wet, dus: Ontwerp, Memorie van Toelichting, Lijst van Vragen, Memorie van Antwoord, Handelingen van Tweede en Eerste Kamer, en dergelijke, verzamelde hij en liet hij bijeenbinden. Na zijn afscheid in 1963 kreeg de bibliotheek verbonden aan het ministerie de gehele collectie overgedragen. Dat betekende tegelijkertijd een verdubbeling van haar collectie, omdat de bibliotheek van alle onderwijswetsontwerpen al keurige dossiers in duplo had.

De missive van de minister van Binnenlandse Zaken

Het is dus niet zo vreemd dat bij de sanering van haar boekerij de ministeriebibliotheek afstand deed van deze voor het Onderwijsmuseum zo waardevolle collectie.

Om deze collectie te plaatsen moest ik uitzien naar een goede plek, omdat de kasten van de Bibliothe-cariskamer inmiddels vol waren. Die heb ik gevonden in de zogenoemde Commissiekamer, links van de hoofdingang. Een stijlvolle kamer met donkerbruine, eikenhouten lambrisering, bronzen radiatorbekleding en ornamenten in Jugendstil. Een waardige plaats voor de collectie Wesselings. Helaas is deze belangrijke collectie nooit in enig elektronisch bestand ingevoerd geweest. De enige ontsluiting is een handgeschreven register. De voorbereidingen om deze collectie te beschrijven en in het databaseprogramma van het museum in te voeren zijn gestart. Tevens zullen we banden indien nodig laten repareren en zelfs restaureren. Vroeger bij het ministerie bevreesde het mij, als rechtgeaarde bibliothecaris, dat bij veel wetsontwerpen het bijbehorende Staatsblad ontbreekt. Kennelijk was na het aannemen ervan de aardigheid eraf en kon men met het versturen van de parlementaire stukken naar de binder niet even wachten op het Staatsblad. Bij het beschrijven van de collectie komen alle banden weer door mijn handen en zal ik natuurlijk proberen deze omis-sie te herstellen.

KRENTEN UIT DE PAP Het Ontwerp van Wet op het Openbaar Onderwijs van 26 november 1829 is zo'n krent. Dat was ingediend door de Minister van Binnenlandse Zaken om bijzondere scholen onder het openbaar onderwijs te kunnen rangschikken. Alle onderwijzers zouden een eed moeten afleggen: 'Ik zweer getrouw aan den Koning en gehoorzaamheid aan de Grondwet en aan de wetten op het openbaar onderwijs, van niets te onderwijzen of te laten onderwijzen, hetwelk met de Grondwet, de wetten van het Rijk, de openbare orde en rust, en de goede zeden strijdig zijn.' Gezien de roerige tijden en troebelen tussen de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden was dit ontwerp een delicate zaak. De minister was er niet helemaal gerust op en hij liet de volgende vraag via een nota aan de voorzitter der Tweede

Kamer en de afdelingen binnen de Kamer stellen: 'Zijn de leden van gevoelen, dat het raadzamer en voordeeliger zoude wezen, voor het tegenwoordige niet overtegaan tot het daarstellen van wetsbepalingen over het openbaar onderwijs?' Uit de processen-verbaal van de verschillende afdelingen blijkt zonneklaar dat de meerderheid die vraag met een volmondig 'ja' beantwoordde.

Op 27 mei 1830 volgde een nota van de Secretaris van Staat, J.G. de Mey van Streefkerk die het wetsvoorstel introk. Een passage daaruit: 'Dan vermits de beraadslagingen der afdelingen van de Tweede Kamer over dat onderwerp, den Koning hebben doen ontwaren dat Hun Edel Mogenden in het algemeen van gevoelen zijn, dat het raadzamer en voordeeliger zoude wezen, voor het tegenwoordige niet over te gaan tot het daarstellen van wetsbepalingen over het onderwijs, zoo heeft Zijne Majesteit goedgevonden, zich met dat gevoelen te vereenigen, en de gemelde voordragt in te trekken, waarvan ik de eer heb, op 's-Konings last, aan u Hoog Edel Gestreng, tot informatie van de Kamer, bij dezen kennis te geven. Zijne Majesteit voedt de hoop, dat de zorgen welke Hoogstdezelve aanhoudend zal aanwenden voor een onderwerp, hetwelk in zoo nauw verband staat met het welzijn des volks, en de maatregelen, die Zijne Majesteit zich voorstelt te nemen, krachtadig zullen medewerken om de gemoederen te vereenigen.'

Geïnspireerd door de succesvolle revolutie van juli 1830 in Parijs, die reeds na drie dagen eindigde in het aftreden van koning Karel X, geïrriteerd door de autoritaire en antikatholieke politiek van Willem I, en geplaagd door hoge werkloosheid en inflatie, namen de Zuidelijke Nederlanden spontaan de wapens op tegen een verrast en weifelend Nederlands leger. Zij riepen reeds op 4 oktober 1830 de onafhankelijkheid uit. België werd een zelfstandige natie. Het gevoel van de leden was dus juist gebleken en de hoop van de Koning om de 'gemoederen te vereenigen' ijdel.

Een andere krent is de Lager onderwijswet 1857. Niet zozeer vanwege de wet zelf, maar omdat in de band met de wet óók de voorgangers die het niet haalden zijn bijgebonden. Dat betreft bijvoorbeeld het *Ontwerp van Wet op het Lager en Middelbaar Onderwijs* (Jhr. G.C.J. van Reenen, 22 september 1854) en zijn opvolger *Ontwerp van Wet op het Lager Onderwijs* (Van Reenen, 30 december 1855). Het ontwerp van

E.H. van Rappard van 21 februari 1857 slaagde uiteindelijk wel en zou de nieuwe onderwijswet van 1857 worden.³ Vóór dat laatste wetsontwerp is een handgeschreven missive van 9 januari 1857 gevoegd van de Minister van Justitie aan zijn collega, Minister 'voor de Zaken der Hervormde Eredienst, enz.': 'Ik heb de eer Uwe Excellentie hiernevens te doen toekomen een gedrukt exemplaar van het wetsontwerp op het lager onderwijs door den Minister van Binnenlandsche Zaken vervaardigd en dat zich aansluit aan de vroeger tussen de Regering en de Vertegenwoordigers gewisselde stukken. Daarbij is gevoegd een gesteendrukt exemplaar van de Inleiding der Memorie van Toelichting op dat ontwerp en van het gedeelte der Memorie, dat op Art. 21 betrekking heeft. Het overige gedeelte is ter perse en zal ten spoedigste volgen. Ik neem de vrijheid te doen opmerken, dat het thans toegezonden materiaal, als bevattende het nieuw element in het laatste wetsontwerp gebragt, aan de beraadslagingen van den Raad van Ministers tot grondslag schijnt te kunnen strekken'. Drie ministers worden hier genoemd, die allen nauw betrokken waren bij het onderwijs en de schoolstrijd, waarvoor de wet een oplossing moest bieden. Welke positie ze innamen is na te gaan in de Memorie van Toelichting. Onderwijshistorici moeten smullen van dergelijke stukken bij elkaar in één band. Daarnaast zijn er verschillende ontwerpen voor een kleuteronderwijswet geweest in 1858, 1870 en 1919. Waarom zijn ze niet aangenomen en waarom duurde het tot 1955 voor de eerste wet tot stand kwam? Dit zijn interessante vragen die met behulp van de Collectie Wesselings te beantwoorden zijn. Dat is echter stof voor vele artikelen.

Noten

- 1 Meeldijk, 1977, 52.
- 2 Knippenberg, 1993, 130 en 348.
- 3 *Wet op het Lager Onderwijs van 13 augustus 1857*. Zie ook Staatsblad (1857), no 103.

Literatuur

Knippenberg, H. en Ham, W. van der (1993). *Een bron van aanhoudende zorg; 75 jaar ministerie van Onderwijs (Kunsten) en Wetenschappen, 1918-1993*. Assen: Van Gorcum.

Meeldijk, E. (1977). *De Gemeentebibliotheek te Rotterdam, 1858-1974*. Schiedam: Interboek International B.V.

IMPRESSIE VAN DE NASCHOLINGSDAG IN HET ONDERWIJSMUSEUM

Trudie de Bruyn

In groepjes dromden zij het Nationaal Onderwijsmuseum binnen op de nevelige vrijdagmorgen van 7 oktober 2005. Het waren geen schoolkinderen deze keer, maar geschiedenisleraren uit het voortgezet onderwijs. Zij kwamen voor de Nascholingsdag Geschiedenis. Voor Van kind tot burger heeft de Erasmus Universiteit voor een unieke en toepasselijke locatie gekozen, namelijk ons eigen Onderwijsmuseum. Dat past goed in het beleid van het museum, dat aan de weg wil timmeren en via een scala van activiteiten probeert contacten te leggen met nieuwe doelgroepen.

Met een kleine variatie op de Grondwet zou je kunnen zeggen dat (geschiedenis)onderwijs 'een voorwerp van de aanhoudende zorg' is van nagenoeg de hele Haagse politiek. VWO- en HAVO-leerlingen bestuderen voor het centraal eindexamen twee onderwerpen. De hiertoe bevoegde commissie heeft in haar oneindige wijsheid besloten, dat Van kind tot burger: Volksopvoeding via het onderwijs in Nederland (1780-1920) voor de examens in 2006 en 2007 een van deze onderwerpen zal zijn. Dit onderwerp heeft de commissie ingebed in de algemene geschiedenis van de negentiende eeuw. Niettemin lijkt de bestudering ervan geen sinecure voor leraar en leerling. De stofomschrijving is toegespitst op de onderwijswetgeving en oogt hierom op het eerste gezicht taai. Sommige leraren tonen zich sceptisch. Zij vinden het wel interessant voor volwassenen, maar niet zo voor kinderen. Hoe dan ook, dit historische onderwerp heeft zeker raakvlakken met de actualiteit, waar het bijvoorbeeld gaat om verzuiling en de vrijheid van onderwijs.

Het programma bestond uit twee delen. In de ochtend belichtten historisch pedagogen Mineke van Essen, Nelleke Bakker en Hugo Röling verschillende kanten van onderwijs en opvoeding in de negentiende eeuw. Het aankweken van burgerschap en deugd, jeugdherinneringen aan de school, maar ook de betekenis van de onderwijzer(es) voor de volksopvoeding kwamen ter sprake. Dat deze stof wel degelijk boeiend kan zijn, demonstreerde de aan de Erasmus Universiteit verbonden historica Arianne Baggerman door haar lezing te verlevendigen

met op band door een kinderstem ingesproken citaten uit het laat achttiende-eeuwse dagboek van Otto van Eck.

Op de begane grond hadden educatieve uitgeverijen een informatiemarkt ingericht, met pas verschenen publicaties in boekvorm en digitaal. Tijdens de lunch bespraken vakgenoten druk de mogelijkheden om de opgedane kennis in de klas te gebruiken. Een lerares verheugde zich al op de verbaasde gezichten van haar leerlingen, als zij erachter zouden komen, dat het door hen als ouderwets beschouwde klassikaal onderwijs rond 1800 juist een belangrijke vernieuwing was.

Op het middagprogramma stonden twee rondes workshops die de nadruk legden op de didactische verwerking in de vorm van concrete en uitgewerkte lesvoorbeelden. Bij 'Onderwijs: meten is weten?' ging het erom hoe leerlingen te leren de wereld achter het getal van bijvoorbeeld statistieken te doorgronden. Door zelf aan de slag te gaan werd snel duidelijk dat eenvoudige schijn bedriegt. Na de theepauze koos ik voor 'Liefdewerk en oud papier?' Onder deze titel demonstreerden educatieve medewerkers van het Nationaal Archief hun nieuwe website www.nationaalarchief.nl/kind_tot_burger. Die biedt een honderdtal bronnen over opvoeding en onderwijs gegroepeerd rond de onderwijswetten van 1806, 1857 en 1920. 'Opvoeding verfilmd' demonstreerde hoe aan de hand van filmfragmenten leerlingen op een actieve wijze uitgenodigd worden te kijken en te analyseren. Onderwijs in chronologie ten slotte beoogde de stof zodanig te presenteren dat leerlingen overzicht en inzicht krijgen.

Of docenten in hun volle programma nog tijd voor een excursie naar het Onderwijsmuseum zullen kunnen vrijmaken, blijft de vraag. Ik hoorde wel iemand plannen maken om met leerlingen te komen om hen een 'oude klas' aan den lijve te laten ondervinden. Als dit lukt, dan is deze dag voor ons museum dubbel geslaagd.

AGENDA ONDERWIJSMUSEUM

SCHOOL VET GEZOND!

Tot 8 mei 2006

Tentoonstelling over de rol van gezondheid in het onderwijs. Van de opkomst van de schoolarts en schooltandarts tot persoonlijke verhalen over de gezondheidskolonies en de moderne tegenhanger Victorycamps voor dikke kinderen.

DE ROTTERDAMSE MUSEUMNACHT ONBIJT-JE?!

4 maart van 20.00 uur tot 5 maart 02.00 uur

Koud, hongerig en nog een lange nacht te gaan? Brandstof nodig voor onderweg? Maak in de Museumnacht van de saaie brodtrommel een felbegeerd, vet gezond lustobject. Ter inspiratie zijn er speciale brodtrommelworkshops om 20.00 uur, 21.00 uur en 22.00 uur. Tijdens deze workshops presenteert de Rotterdamse topkok Herman den Blijker zijn visie in 'Blijkers Brodtrommel'. ONBIJT-JE MEE van elf tot twee?

SYMPOSIUM OVER DE TOEKOMST VAN DE PABO

15 maart 2006 van 13.00 uur tot 17.00 uur

Symposium naar aanleiding van de tentoonstelling over 200 jaar kweekschoolonderwijs en onderwijswetgeving. Sprekers: Mineke van Essen, Bas Levering, Wouter Pols, Jozef Kok en Minister van Onderwijs Maria van der Hoeven.

JAARVERGADERING VERENIGING VAN VRIENDEN VAN HET NATIONAAL ONDERWIJSMUSEUM

16 maart vanaf 17.00 uur

200 jaar kweekschool. Voor leden van de vereniging en genodigden met tal van speciale activiteiten. Tevens vindt dan de opening plaats van '200 jaar kweekschool en onderwijswetgeving', die na 18.00 uur te bezichtigen is.

200 JAAR KWEKSCHOOL EN ONDERWIJSWETGEVING

16 maart t/m 27 augustus 2006

Een tentoonstelling die de geschiedenis van de kweekschool en het vak onderwijzer(es) op een boeiende manier in beeld brengt, afgezet tegen de ontwikkeling van de onderwijswetgeving.

KAARTWERK TENTOONSTELLING OVER TOPOGRAFIE EN AARDRIJKSKUNDE-ONDERWIJS

7 oktober 2006 t/m 24 juni 2007

De tijden van de blindeschoolkaart lijken voorbij nu de digitale revolutie steeds meer greep krijgt op de topografie en het kaartgebruik. Van historische schoolwandkaarten tot sprekende routenavigatiesystemen, op een spectaculaire manier in beeld gebracht. Deze tentoonstelling kwam tot stand in samenwerking met het KNAG (Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig Genootschap).

SIGNALEMENT

VAN KIND TOT BURGER

Themanummer *Spiegel Historiae Magazine* voor geschiedenis en archeologie 40 (11-12), 2005, €7,75.

VAN KIND TOT BURGER

Onderwijs en volksoopvoeding in Nederland 1780-1920. Themanummer Leidschrift 20 (2), 2005, €8,00, zie www.leidschrift.nl. Te bestellen bij het secretariaat van Leidschrift, Doelensteeg 16, 2311VL Leiden.

HISTORISCH TIJDSCHRIFT HOLLAND

Het wijdt zijn themanummer aan Onderwijsvernieuwing met hierin een artikel over het Nationaal Onderwijs-

HET ADELBERT COLLEGE 50 JAAR IN WASSENAAR

Frans Micklinghoff, Wassenaar: Euromedia MPP 2005, ISBN 90-76330-08-5.

PARADOXEN VAN PEDAGOGISERING: HANDBOEK PEDAGOGISCHE HISTORIOGRAFIE

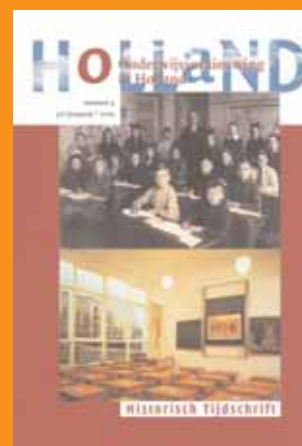
Marc Depaepe, Frank Simon, & Angelo van Gorp, Leuven: Acco, 528 blz., 2005, ISBN 90 33459299, €40,-.

KWEKELING TUSSEN AKTE EN IDEEAAL: DE OPLEIDING TOT ONDERWIJZER(ES) VANAF 1800

Mineke van Essen, Amsterdam: SUN, 2006

SYMPOSIUM VAN DE HISTORISCHE KRING REKEN- EN WISKUNDE-ONDERWIJS (HKRW)

Thema: Boeken die hun sporen hebben nagelaten. Zaterdag 20 mei 2006 in de Hogeschool Domstad Utrecht. Zie voor info www.fi.uu.nl/hkrwo/

museum. Te bestellen door €17,50 over te maken op postgirorekening 3593767 van de Historische Vereniging Holland, te Haarlem, onder vermelding van no 3 van 2005 (37).

KORT NIEUWS

SCHOOL, DE BESTE WERKPLAATS

Deze tentoonstelling, een project van fotografe Merel Maissan over kinderarbeid in Marokko, werd op 16 oktober 2005 in het Onderwijsmuseum geopend. Toen kreeg een vertegenwoordiger van Minister van Aardenne van Ontwikkelingssamenwerking 106.000 handtekeningen overhandigd, om aandacht te vragen voor de strijd tegen kinderarbeid. De tentoonstelling was onderdeel van een campagne van onderwijsbond AOB, FNV Mondiaal en het Humanistisch Instituut voor Ontwikkelingssamenwerking (HIVOS), die dagonderwijs voor alle kinderen tot veertien jaar promoot. Deze tentoonstelling liet niet alleen beelden van kinderarbeid zien, maar ook van kinderen op school of buiten aan het spelen zijn. Doordat de foto's van kinderarbeid, spelen en de schoolsituatie naast elkaar hingen, kwam de tegenstelling in leefwerelden duidelijk naar voren.

DE MAGIE VAN DE BOSATLAS

Deze tentoonstelling was vanaf 29 september 2005 in het Onderwijsmuseum te zien. Aanleiding vormde het boek *Biografie van de Bosatlas* van prof. dr Ferjan Ormeling. Voor de opening, tevens presentatie van het boek, waren nazaten van Pieter Roelof Bos uit Zwitserland overgekomen. Zijn klein-

dochter nam het eerste boek in ontvangst. De tentoonstelling bracht aan de hand van het werk van P.R. Bos, de auteur waaraan de atlas die in 1877 voor het eerst verscheen zijn naam ontleend, en latere atlasredacteurs in beeld welke ontwikkeling de atlas in bijna 130 jaar heeft doorge-

maakt. Veranderingen in de maatschappij, het aardrijkskundeonderwijs, persoonlijk interesses van redacteurs, maar ook fysieke veranderingen in wegen, luchtlijnen en grenzen, vertelden hun verhaal. Bovendien had de groei in technische mogelijkheden invloed op de atlas: van steen- naar offsetdruk, en van een statische, papieren atlas naar een digitaal informatiesysteem.

WETSTRIJD MOTIVEERT JONGEREN VOOR EXAMENTHEMA 'VAN KIND TOT BURGER'

Kleine Gedigten voor kinderen, De brave Hendrik, naast legendarische uitgaven van 'het Nut' en de eerste produc-

ten van onderwijsvernieuwers als Jan Ligthart en M.B. Hoogeveen. Ze passerden allemaal de revue tijdens de digitale les bij het examenthema 'Van kind tot burger' op www.wetstrijd.nl. 'Digitale les', het klinkt wat stijfjes en ook het thema zal jongeren niet direct stimuleren om naar de site te surfen. Wie dat toch doet zal direct in actie komen, want de digitale les is een attractief spel dat jongeren in korte tijd vertrouwd maakt met de hoofdlijnen van de Nederlandse volksopvoeding tussen 1780 en 1901. Geen lange leesteksten of reeksen met saaie, nietszeggende feiten. De informatie zit verpakt in vijf compacte filmpjes met eigentijdse vormgeving. Aan het eind van elk filmpje krijgen de leerlingen vijf meerkeuzevragen, waarmee ze kunnen toetsen wat zij ervan hebben opgestoken. Het behaalde resultaat kan worden gemaild naar een zogenaamd highscore. Welke leerlingen lukt het zich te plaatsen in de hoogste regionen van deze Wetstrijd? Zo komt het nieuwe geschiedenis-examenthema tot leven en krijgen de leerlingen een beeld van de politieke en sociaal-economische omstandigheden rond de schoolwetten van 1806, 1857, 1878 en 1901. 'Wetstrijd' heeft ook de docent het nodige te bieden: een docenthandleiding met onder andere suggesties voor een opdracht en een profielwerk-

stuk. De opdracht biedt een historische context voor de discussie over de vrijheid van onderwijs, het bekende artikel 23. De suggestie voor het profielwerkstuk sluit aan bij de vakken geschiedenis, Nederlands en maatschappijleer. De leerlingen gaan op onderzoek en ervaren zelf hoe de moraliserende schoolboekjes stapje voor stapje plaatsmaakten voor lesmateriaal dat rekening houdt met het eigene van het kind. Ze zien hoe *De Brave Hendrik* langzamerhand werd ingewisseld tegen *Oom Willem en zijn buurkinderen* en *De historie van twee appeltjongens*. 'Wetstrijd' is ontwikkeld door het

Nationaal Onderwijsmuseum in Rotterdam in samenwerking met Metamorfoze en Het Geheugen van Nederland, twee programma's van de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag.

NIEUWE AANWINST

De collectie van het Nationaal Onderwijsmuseum is in de afgelopen 25 jaar spectaculair gegroeid, veelal door schenkingen van particulieren.

Nog dagelijks krijgt het museum telefonisch, via internet en aan de balie materiaal aangeboden. Vaak betreft het materiaal waar het museum in haar collectie al voldoende van heeft om een goed beeld te kunnen geven van de geschiedenis van het onderwijs in Nederland. Soms krijgt het museum heel bijzondere dingen aangeboden, die op het eerste gezicht niet altijd zo interessant lijken. Zo verraste een mevrouw uit Venlo ons met twee literflessen schoolinkt van fabrikant Klutman uit Terborg, nog in originele verpakking. Nu is het museum al voorzien van literflessen schoolinkt van vrijwel alle fabrikanten, maar deze bleken zeer bijzonder. De flessen, in originele stroverpakking, stammen beide uit de oorlogsjaren. Het betreft blauw-schrijvende inkt van vervaangingskwaliteit uit 1942. Wat direct opvalt is dat beide flessen niet gelijk zijn. De ene is van groen glas en een paar centimeter langer dan de andere van bruin glas. Waarschijnlijk zijn het twee hergebruikte wijnflessen. Het etiket aan de achterzijde bevat een korte toelichting op de bijzondere eigenschappen van de inkt: 'Deze inkt wordt vervaardigd uit andere grondstoffen,

dan de normaal gebruikelijke en is, wat zijn samenstelling betreft, aangepast aan de eischen van dezen tijd. Hij schrijft prettig, vloeit blauw uit de pen en verandert niet meer van kleur. Zelfs op de tegenwoordige papiersoorten vloeit het schrift niet uit, ter-

wijl het evenmin doorslaat. Eischen van onvergankelijk schrift mogen echter niet gesteld worden, hetgeen voor schoolinkt in het algemeen geen bezwaar zal zijn.' Dat voor schoolinkt onvergankelijk schrift geen bezwaar is staat wel haaks op het gezeg-

de, 'Wie schrijft die blijft'. De gulle geefster heeft met haar schenking overigens voor goed afgezien van de vijftien cent statiegeld die zij, blijkens een sticker op de achterzijde, per lege fles had kunnen ontvangen.

BIJZONDERE AANWINST

Via bemiddeling van het Monumenten Advies Bureau in Nijmegen heeft het Onderwijsmuseum onlangs van de gemeente Arnhem drie bijzondere houten panelen gekregen.

De drie panelen dienden als klep voor poppenkasten uit de in 1957 gebouwde en onlangs gesloopte, kleuterschool De Narcis. De panelen zijn in figuratieve stijl beschilderd door de destijds in Amsterdam werkzame kunstenaar Herman (Mans) Meijer. De beschilderde poppenkasten waren eenvoudig in het gebouw aan te brengen, omdat de architecten van de Narcis, Brouwer en Deurvorst, in 1957 kozen voor een bijzondere opzet. Ze pasten het concept van de 'gangloze' school toe, waarbij de drie klaslokalen volledig onafhankelijk van elkaar konden functioneren. Ieder lokaal had zijn eigen ingang, toiletsectie, wasgelegenheid en een kleine afgeschermdе speelplaats. In de na-oorlogse scholenbouw experimenteerde men met nieuwe concepten die aansloten bij veranderende onderwijsvormen en klassenverbanden. Dit nieuwe concept noopte De Narcis tot de aanschaf van drie poppenkasten. De panelen zijn binnenkort in het museum te zien.

VRIENDEN VAN HET ONDERWIJSMUSEUM

ONTSTAAN VAN HET NATIONAAL ONDERWIJSMUSEUM

Marry Remery

Op 19 maart 1981 opende staatssecretaris Hermes in de fraaie Hofstede Meerzicht in Zoetermeer het Nationaal Onderwijsmuseum. De collectie was in de loop der jaren bijeengebracht door ambtenaren van het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen en zou aanvankelijk in wandvitruines getoond worden in gebouwen van het ministerie. Het verzamelde materiaal was spoedig zo omvangrijk dat men ging denken aan een Nationale Historische Onderwijscollectie, op een centrale plaats toegankelijk voor geïnteresseerden. In 1989 verhuisde de collectie vanwege ruimtegebrek naar huidige locatie in Rotterdam. Met name Frits Huiskamp, toen gemeentelijke onderwijsinspecteur in Rotterdam, heeft zich daarvoor ingezet.

VERENIGING VAN VRIENDEN VAN HET ONDERWIJSMUSEUM De initiatiefnemers van het onderwijsmuseum gingen een stapje verder en hielden op 3 april 1982 een eerste vergadering van een Vereniging van Vrienden van het Nationaal Onderwijsmuseum. Artikel 2 van de statuten omschrijft het doel als volgt: 'Het verlenen van steun aan het Nationaal Onderwijsmuseum. Dit betekent dat de vereniging waar mogelijk bijdraagt aan de verwezenlijking van de doelstellingen van het Museum zelf, te weten: het wekken van belangstelling voor de geschiedenis van het onderwijs in Nederland en het verzamelen van voorwerpen en geschriften, die betrekking hebben op deze geschiedenis.'

De Vereniging tracht het doel te bereiken door: 'Het schenken of in bruikleen geven c.q. het bemiddelen bij het in bruikleen geven van voorwerpen aan het onderwijsmuseum; het wekken van belangstelling voor het museum; het mee-ontwikkelen van en deelnemen aan activiteiten omtrent het museum en andere wettige middelen.'

ACTIVITEITEN Bij de invulling van de doelstelling lag jarenlang de nadruk op het uitgeven van het tijdschrift *De school anno*, dat vier keer per jaar verscheen. De redactie bestond uit vrijwilligers, die met veel plezier de inhoud verzorgden. De opmaak was de laatste jaren

in handen van de enthousiaste vrijwilliger André Deckers. Nummers zijn nog verkrijgbaar via de redactie. Alle teksten van *De school anno* (1982-2005) staan op de website www.deschoolanno.nl. Zij zullen toegankelijk blijven als statisch archief. Uit vrijwillige bijdragen is een fonds gevormd voor de bekostiging van schenkingen aan het museum. In 2004 waren dat een penning en een blauw herdenkingsbord uit 1949 betreffende de bouw van 112 Finse scholen. In 2005 ging het om de restauratie van een oude landkaart.

VITRINE Een nieuwe activiteit is de vitrine in de hal van het museum. In een glazen ruimte van 25 m² zal enkele keren per jaar een kleine expositie te zien zijn. De Vrienden dragen de onderwerpen en bijbehorende achtergrondinformatie aan en het museum zorgt voor de inrichting en vormgeving. Voorwerpen zijn soms afkomstig uit het depot van het museum, die (nog) niet in aanmerking komen voor tentoonstellingen of de blijvende expositie. Het materiaal kan ook geleverd zijn door leden, hobbyisten of deskundigen buiten het museum. Voorstellen voor de vitrine zijn aan te leveren bij de contactpersoon voor de vitrine (Marry Remery) en via de website van de Vrienden (zie hieronder). De onderwerpen moeten wel passen binnen de doelstellingen van het onderwijsmuseum en de Vereniging van Vrienden.

LID WORDEN? U kunt lid worden voor €17,50 per jaar. Dat is inclusief dit nieuwe tijdschrift. Daarnaast krijgt u uitnodigingen voor lezingen en andere activiteiten. In april is doorgaans de ledenvergadering waar ook een inhoudelijk onderwerp aan de orde komt. U kunt zich als lid aanmelden via info@vriendenonderwijsmuseum.nl of per brief aan het secretariaat van de Vrienden van het Onderwijsmuseum, Postbus 21536, 3001 AM Rotterdam. Op de website www.vriendenonderwijsmuseum.nl kunt u actuele informatie vinden.

VIJFTIG JAAR VEILIG LEREN LEZEN

Marry Remery

Zoals u elders in dit blad heeft kunnen lezen is de Vereniging van Vrienden van het onderwijsmuseum gestart met het inrichten van een kleine expositie in de hal van het museum. Vanuit het bestuur ben ik aangewezen als contactpersoon. Op dit moment is daar de methode *Veilig leren lezen* te zien. Deze is bestemd voor het aanvankelijk lezen. Het merendeel van de scholen maakt er gebruik van. Velen die na 1955 geboren zijn, hebben de kunst van het lezen geleerd met de beginwoorden boom, roos en vis. De expositie laat de boekjes en materialen zien vanaf 1958 tot heden. Daarin is een indeling aangebracht in vier perioden, omdat er na de eerste versie driemaal ingrijpende veranderingen zijn doorgevoerd. De oudere materialen komen uit het depot van het museum. Door de uitgever zijn belangeloos de nieuwste materialen beschikbaar gesteld. Bij de balie van het

onderwijsmuseum is voor geïnteresseerde bezoekers een uitgebreide achtergrondbeschrijving verkrijgbaar. Lezers van *De school anno* hebben in het zomernummer van 2005 al een kort artikel gezien. Hier probeer ik enige verklaringen te geven voor de populariteit van de methode.

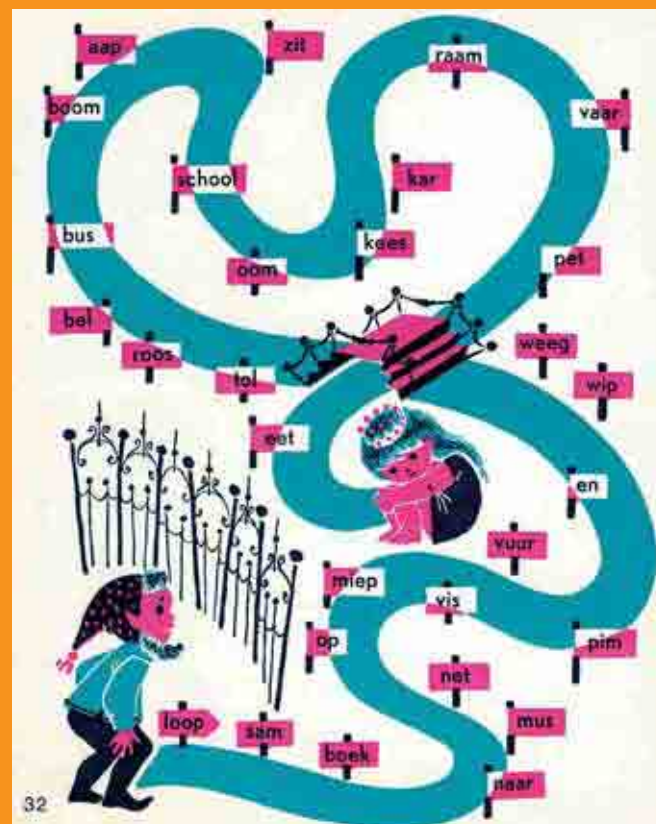
DE UITGANGSPUNTEN Frater Caesarius Mommers introduceerde in 1958 de methode *Zo leren lezen, veilig leren lezen*, na een analyse van zeventenentwintig bestaande leesmethoden. Hij vergeleek daarvan de sterke en zwakke punten en besloot zelf vooral de nadruk te gaan leggen op het structureren van woorden:

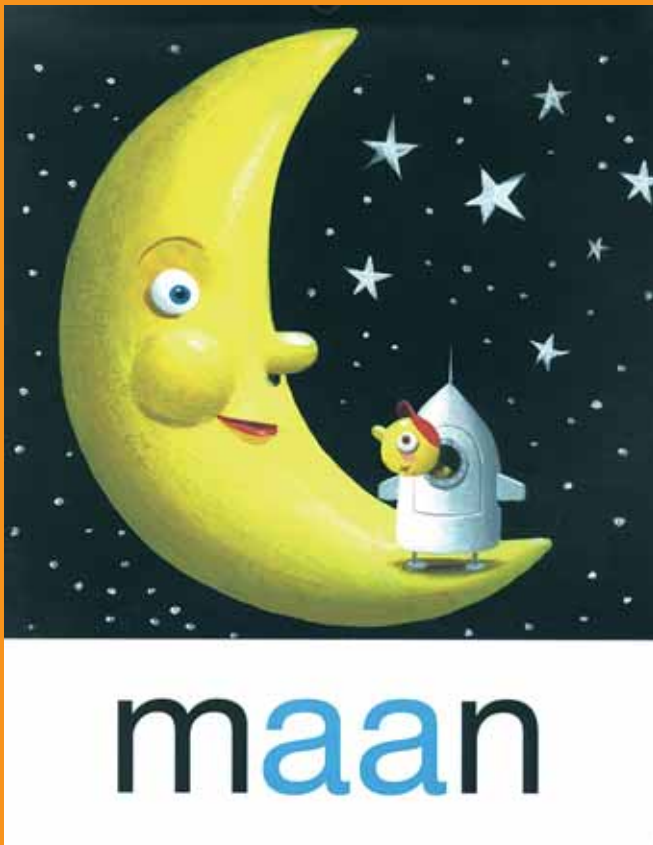
‘Leren is in vele gevallen structureren, een structuur is een geled geheel. Men kent bepaalde dingen eerst goed als men de structuur ervan doorziet. Zo is het

Tekeningen Toos Kodam in de ‘neutrale’ versie van de methode (1963)

Herhalingsoefening in de versie van 1963

In 1992 is het beginwoord 'boom' vervangen door 'maan'

ook met lezen. Zelfstandig lezen is alleen mogelijk als de structuur van het spellingssysteem wordt doorzien. Om in dit systeem werkelijk inzicht te krijgen, moet men uitgaan van het hele woord, maar niet verzuiimen deze woorden zowel acoustisch als visueel grondig te structureren. Dit mag niet aan het toeval worden overgelaten.'

Woorden groepeerde hij rond thema's waarvoor jonge kinderen belangstelling hadden. Nadat de woorden globaal aangeleerd waren, liet hij allerlei analyse- en syntheseoefeningen doen. De kinderen leerden klanken onderscheiden en verbindingen leggen met visuele woordbeelden. Op geleidelijke wijze bracht hij een koppeling aan tussen de ontwikkeling van de technische leesvaardigheid en de taalontwikkeling. De uitgangspunten van Mommers waren zo sterk dat ze nu nog de basis vormen van de modernste versie van *Veilig leren lezen*, die in 2003 verscheen.

STRUCTUUR EN HANDLEIDING Met een werkgroep bestaande uit andere fraters en broeders, die zelf les-gaven op lagere scholen, maakte Mommers in 1960 de

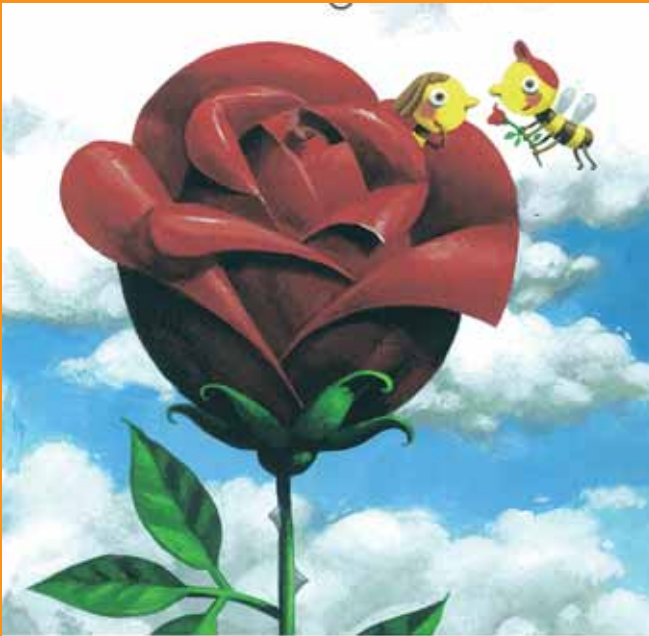
eerste versie. Zij bleven zo dicht bij de praktijk. De lesboeken, handleidingen en overig materiaal verschenen bij Zwijsen, die tot 1958 de Drukkerij van het R.K. Jongensweeshuis van de fraters in Tilburg heette.

De methode bestond uit tien leesboekjes rond verschillende thema's. Voor klassikaal gebruik waren er wandplaten en woordstroken. Op systematische wijze leerden de kinderen een woord als boom in stukken hakken en weer aan elkaar plakken. Door middel van allerlei klankoefeningen, klapspelletjes en werkbladen leerden ze vlot lezen. In de handleiding stonden nauwkeurige aanwijzingen voor de leerkrachten om met de kinderen stap voor stap vooruit te gaan. In de jaren zestig was dit een boekje van 160 pagina's. In 1980 en 1991 bestonden de handleiding uit twee à drie dikke multomappen, in 2003 uit twaalf delen, voor elk thema één. Zij geven leerkrachten veel houvast, alhoewel ze ook verstikkend kunnen werken als de leerkracht niet durft af te wijken van de methode.

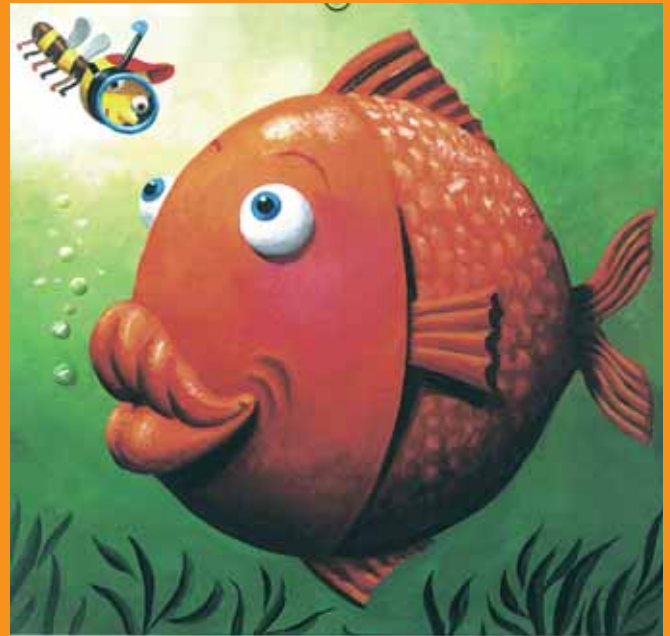
AANTREKKELIJKE ILLUSTRATIES EN VORMGEVING

Toos Koedam maakte de illustraties, speels en aantrekkelijk voor kind en volwassene. Vooral de wandplaten zullen bij velen herinneringen oproepen. Elke keer als er een nieuw woord was geleerd hing de leerkracht een nieuwe plaat op tot de hele klas vol hing. In 1980 maakte Toos Koedam nieuwe illustraties met juweeltjes van afbeeldingen. Ook in de nieuwste versie heeft de uitgever weer veel geïnvesteerd in mooie illustraties. Verschillende kunstenaars en een heel team van vormgevers werken de laatste jaren aan de methode. Die bevat nu ook reuzenprentenboeken, geschikt om voor te lezen en uitnodigend tot activiteiten. In de derde versie van 1992 werd het beginwoord boom vervangen door maan, vanaf deze tijd werd gesproken van boomversie en maanversie. De tweede maanversie verscheen in 2003.

MULTI-MEDIA Al in de jaren zestig begon elk thema met een spannend verhaal en een filmstrook. Het was wel heel bijzonder om de leesles te beginnen met de projectie van gekleurde plaatjes over bijvoorbeeld Duimeliesje of Sneeuwitje. Het onderwijsmuseum heeft deze filmstroken in de collectie en gedigitaliseerd toegankelijk gemaakt. Twintig jaar later introduceerde Mommers computerprogramma's, in de vorm van software met oefenstof voor kinderen. In samenwerking met de Universiteit van Nijmegen ontwikkelde het team rondom Mommers een computerprogramma om de vorderingen van leerlin-

roos

vis

De woorden 'roos' en 'vis' in de nieuwste versie

gen systematisch te volgen. Het geheim van dit Liskal was dat het op basis van ingevoerde gegevens kon berekenen hoe de vooruitgang van een kind zou zijn de komende maanden als de leerkracht geen extra maatregelen nam. Leerkrachten die alert waren en de predictie goed analyseerden planden op tijd extra hulp voor leerlingen die dat nodig hadden. Het programma is nooit op grote schaal verspreid omdat er in de jaren tachtig strijd was over besturingssystemen. Uiteindelijk verscheen in de jaren negentig een aangepaste versie met een uitgebreid leerlingvolgsysteem, de Veilig-Leren-lezen-Manager. De laatste jaren is er een website met informatie voor onderwijsbegeleiders, onderwijzers en leidinggevenden. Zij kunnen zelfs kant en klare delen voor het schoolwerkplan en de schoolgids downloaden. Voor ouders die thuis willen aansluiten op het leerproces in school is er ook genoeg op te vinden en te doen.

BREDE ACCEPTATIE Aanvankelijk was de methode alleen op katholieke scholen in gebruik als 'Zó leren lezen, veilig leren lezen.' Snel werd zijn bereik breder. In 1962 had vijf procent van de scholen hem aangeschaft, twintig jaar later was bijna negentig procent. Dat was ook

het resultaat van een goede marketing. Kweekscholen kregen gratis een beknopte handleiding, die al snel een verplicht onderdeel van de didactieklessen vormde. Het Katholiek Pedagogisch Centrum zorgde overal in het land voor vernieuwingscursussen gekoppeld aan deze methode. Bovendien kregen schoolbesturen aantrekkelijke kortingen als meerdere scholen tegelijk inkochten. Een gunstige bijkomstigheid was dat Godfried Bomans in 1960 een artikel in de Volkskrant schreef over verouderde methoden in het katholiek onderwijs. Hij schreef bijvoorbeeld over een veelgebruikte leesmethode: 'Waarom zijn die plaatjes weer zo hopeloos ouderwets? Waarom hebben nu juist deze kinderen onmogelijke kleren aan, met kousen tot bovenaan toe en hoofddeksels die geen sterveling meer draagt? ....Door dit malle gedoe ontstaat in de geest van het kind, dat een jaar lang tegen die onzin heeft aangekeken, de voorstelling dat braafheid ook noodzakelijk suf moet zijn. En deze verbinding raakt het zijn hele leven niet meer kwijt.' Vele scholen gebruikten dit artikel ter onderbouwing van de aanschafsubsidie.

Een cursus van Teleac presenteerde de methode 'Caesar', zo genoemd naar de fraternaam van Mommers, als uitstekend voorbeeld van geprogrammeerde instructie.

Daardoor vond verdere positieve beeldvorming plaats. Ook christelijke en openbare scholen wilden de methode gaan gebruiken. Voor dit doel maakte de uitgeverij Zwijzen een neutrale versie onder de naam *Veilig leren lezen*. Hierin waren enkele sprookjes en wel erg katholiek getinte verhalen weggelaten.

DIFFERENTIATIE Vanuit de praktijk kwamen er regelmatig suggesties voor aanvullende materialen. In Friesland ontwikkelde men kleine stevige leesboekjes, Botjes, die kinderen al in de eerste weken aan opa en oma konden voorlezen. Met een onderwijzeres uit Tilburg ontwikkelde men de speelleeset, die bijna alle scholen in Nederland aanschafte. Die bestond uit een plastic ladenkastje met spelletjes en puzzels. Dit materiaal bood de mogelijkheid om bepaalde moeilijkheden door oefenen te overwinnen.

Een verbetering van de nieuwe versie uit 2003 is dat deze op vele manieren rekening houdt met verschillen tussen leerlingen en variatie in didactische werkvormen. In 1960 was de aanpak strikt klassikaal en dat is lange tijd zo gebleven. Vanaf 2003 is meer werken in niveaus en individueel mogelijk. Bovendien ontstond het zogenaamde Maanmateriaal voor reguliere kinderen. Vluggere kinderen kregen de Zonreeks. Alle leerlingen krijgen wel hetzelfde thema maar de teksten en vervolgoopdrachten verschillen in moeilijkheidsgraad. In de loop van het jaar kan de leerkracht nog verder differentiëren door de raket- of steraanpak. Sterkinderen krijgen extra uitleg en gaan in een rustiger tempo. Voor kinderen die extra zorg en begeleiding nodig hebben is een aparte versie ontwikkeld die op veel scholen voor speciaal basisonderwijs zijn ingevoerd.

PREVENTIE VAN LEESMOEILIKHEDEN Mommers legt in zijn publicaties de laatste jaren nadrukkelijk het accent op de preventie van leesmoeilijkheden. Het percentage uitvallers is aan het einde van de leerjaren van groep drie en vier nog steeds te hoog. Uit internationaal onderzoek blijkt dat vroegtijdig oefenen met fonemen (klanken) en grafemen (afbeeldingen) positieve invloed heeft op de leesontwikkeling. Daarnaast speelt leesmotivatie een belangrijke rol. Voor dat doel hebben bekende kinderboekenschrijvers voor de methode aantrekkelijke leesboekjes gemaakt. Daarbinnen is ook een serie specifiek voor kinderen met leesmoeilijkheden, waarvan de teksten eenvoudig zijn, maar de inhoud wel spannend.

Uit het gehele aanbod blijkt dat de uitgeverij

Zwijzen veel investeert in moderne ontwikkelingen. De methode is ook populair in Vlaanderen. Bij de hoge prijs en overdaad aan materialen zet ik wat kanttekeningen. Het zal echter niet lang meer duren of de beelden en klanken van boom, maan, roos en vis zijn net zo klassiek als aap, noot en Mies. Bij het opzoeken, uitpakken en het inrichten van de kleine expositie was er voor vele betrokkenen al een feest van herkenning. Enkelingen begonnen spontaan klanken te hakken en te plakken met hun handen.

TOT SLOT Ik vond het leuk om *Veilig leren lezen* als eerste onderwerp te kiezen voor de vitrine. Ik ken de methode vanuit de praktijk. Al in 1963 moesten we op de kweekschool de kenmerken ervan leren. Het leesonderwijs was en is nog steeds een centraal vak. Als beginnende onderwijzeres had ik in 1965 de eerste klas en volgde toen de handleiding nauwgezet. Bij de kinderen waren vooral de filmstrips en stempels favoriet. Onze drie Remery-kinderen hebben in de jaren tachtig hun leeskunsten geleerd met deze methode. De woorden boom, roos en vis roepen bij hen veel herinneringen op en hun schriftjes liggen nog op de vliering. Bij mijn werk als bestuursconsulent in Den Haag stond de methode ter discussie als hulpmiddel in achterstandsbestrijding en zorgverbreding van de school. Tenslotte heb ik de laatste jaren, bij de inspectiebezoeken, veel variaties gezien in het gebruik van de methode. Er zijn nog steeds verbetermogelijkheden om de uitval bij lezen te beperken. Onderwijs blijft een zaak van vakmensen en goed gereedschap.

Literatuur

Cesarius M. (1958), *Aanvankelijk lezen, Een kwalitatief vergelijkende studie van een aantal hedendaagse Methoden voor aanvankelijk leesonderwijs in Nederland*, Drukkerij van het R.K. Jongensweeshuis, Tilburg.

Handleidingen bij 'Zo leren lezen en Veilig leren lezen', (1960, 1980, 1991 en 2003).

Mommers C. & Janssen G. (1997), *Een Passie voor uitgeven, Geschiedenis van een educatieve uitgeverij*, Uitgeverij Zwijzen, Tilburg.

Fotoalbum

In de collectie van het Onderwijsmuseum bevindt zich een bijzonder fotoalbum uit 1929 waarin kweekscholen - opleidingen voor leerkrachten - de hoofdrol spelen. Het album dateert van 16 april 1929 toen hoofdinspecteur P. Wielinga het kreeg aangeboden door de onder hem ressorterende kweekscholen. Dat was ter gelegenheid van zijn 25-jarig ambtsjubileum als hoofdinspecteur van het Lager Onderwijs in de Tweede Hoofdinspectie. De foto's in het album waren speciaal voor dit doel vervaardigd en geven een prachtige veelal verstilde inkijk in de wereld van de kweekschool.

Hoofdingang Christelijke Kweekschool Klokkenberg, Nijmegen

Trappenhuis Christelijke Kweekschool Klokenberg, Nijmegen

Kamer van directrice Mej. Raadersma, Rijkskweekschool voor Onderwijzeressen, Apeldoorn

Muzieklokaal, Rijkskweekschool voor Onderwijzeressen, Apeldoorn

Gymnastieklokaal, Rijksweeschool voor Onderwijzeressen, Apeldoorn

Muzieklokaal, Rijkskweekschool voor Onderwijzeressen, Apeldoorn

Colofon

Lessen, periodiek van het Nationaal Onderwijsmuseum te Rotterdam en de Vereniging van Vrienden.

Lessen verschijnt vier keer per jaar en richt zich op een breed lezerspubliek met een actuele en historische interesse voor ontwikkelingen op het gebied van onderwijs en opleiding. *Lessen* wil inspireren om vragen te blijven stellen over de waarde van opvoeding en onderwijs en ontwikkelingen zorgvuldig en kritisch beschrijven. De redactie streeft naar het realiseren van een attractief blad met relatief korte, vlot leesbare artikelen die functioneel ondersteund worden met foto- en illustratie-materiaal.

Bij *Lessen* behoort ook een website waarop de inhoud is te raadplegen (www.onderwijsmuseumles.nl). Deze bevat ook een discussieplatform waarop lezers vragen en opmerkingen kunnen plaatsen. De redactie draagt zorg voor beantwoording van de vragen.

Nationaal Onderwijsmuseum
Nieuwmarkt 1a
Postbus 21536
3001 AM Rotterdam
Tel 010 404 54 25
Fax 010 233 18 01
E-mail info@onderwijsmuseum.nl
Website www.onderwijsmuseum.nl

Bestuur Vereniging Vrienden
van het Nationaal Onderwijs Museum
t.a.v. J.L.M. van Beveren
Postbus 21536
3001 AM Rotterdam
www.vriendenonderwijsmuseum.nl

Gerrit Visser (voorzitter)
Jacintha van Beveren (secretaris)
Harry van der Linden (penningmeester)
Ruud Poels (ledenadministratie)
Marry Remery

Redactie

Jacintha van Beveren
Trudie de Bruyn
Hans de Frankrijker,
Marry Remery
Marjoke Rietveld-Van Wingerden
(hoofdredacteur)
E-mail: m.rietveld@psy.vu.nl
Tijs van Ruiten
Bert Stilma

Verzorging beeldmateriaal
Nationaal Onderwijsmuseum

Grafisch ontwerp
Marja Hoekstra (mmh ontwerpen), Utrecht
Drukwerk
drukkerij Mart.Spruijt bv, Amsterdam

Abonnement en Lidmaatschap

Het lidmaatschap (abonnement inbegrepen) bedraagt €17,50 per jaar; scholieren en studenten €10 per jaar. Bedrijven, instellingen en begunstigers: minimaal €50. Lidmaatschap en abonnement worden automatisch verlengd tenzij twee maanden voor het einde van het kalenderjaar schriftelijk is opgezegd bij de ledenadministratie.

De vereniging beheert een fonds van vrijwillige bijdrage van leden, uitsluitend bestemd voor aankopen voor het museum.

© Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvuldigd, opgeslagen in geautomatiseerde gegevensbestanden of openbaar gemaakt, in enige vorm of enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de redactie

Auteursrichtlijnen

Auteurs wordt nadrukkelijk gevraagd een directe, levendige en beeldende schrijfstijl te hanteren. Doorgaans benadert de redactie zelf auteurs, maar de redactie stelt het zeer op prijs wanneer auteurs op eigen initiatief een artikel of recensie voor publicatie willen aanbieden. Een artikel dient tenminste aan de hieronder vermelde vereisten te voldoen voordat het in aanmerking komt voor inhoudelijke bespreking in de redactie.

- Tekst per e-mail aanleveren in Word aan de eindredacteur: M.Rietveld@psy.vu.nl
- De omvang van een artikel ligt tussen de 1500-2500 woorden; voor artikelen van grotere omvang dient vooraf overleg geweest te zijn met de redactie.
- Beperkt aantal eindnoten in de tekst 5-10 per 1000 woorden (zie voor de wijze waarop een vorig nummer van *Lessen*).
- Literatuurlijst op alfabetische volgorde op achternaam van de auteurs met hoogstens vijf publicaties per 1000 woorden (Zie voor de wijze waarop een vorig nummer van *Lessen*)
- De redactie let bij de beoordeling van ingeleverde artikelen met name op de verhaallijn, de (chrono)logische opbouw, consistentie, navolgbaarheid en stijl van schrijven.
- Een boekbespreking bevat naast een beschrijvend deel ook een persoonlijke afweging met punten van waardering en kritiek. Vooral het beoordelende gedeelte vereist nauwkeurig en precies formuleren.
- De redactie beoordeelt elk artikel, al dan niet op haar verzoek geschreven, op geschiktheid tot plaatsing. Eventueel nodig geachte aanpassingen of herschrijving bespreekt één van de redactieleden met de auteur. Ook een herzien artikel komt opnieuw ter bespreking in de redactie waarna de beslissing volgt over de plaatsing.
- De door de eindredacteur geredigeerde eindversie van het artikel krijgt de auteur niet meer voor publicatie ter inzage.

